T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

THOMAS REID'İN SAĞDUYU FELSEFESİ VE İNGİLİZ DENEYCİ FELSEFESİNE ELEŞTİRİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Celil Emre BOSTAN

Ankara – 2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

THOMAS REID'İN SAĞDUYU FELSEFESİ VE İNGİLİZ DENEYCİ FELSEFESİNE ELEŞTİRİLERİ

Yüksel Lisans Tezi

Celil Emre BOSTAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erdal CENGİZ

Ankara – 2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

THOMAS REID'IN 'İDELER ÖĞRETİSİ'NE GETİRDİĞİ ELEŞTİRİLER BAĞLAMINDA SAĞDUYU TEMELLİ ALGI FELSEFESİ

Yüksel Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erdal CENGİZ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1-Prof.Dr. Erdal CENGİZ	
2-Prof.Dr. Işıl Bayar BRAVO	
3-Doç.Dr. Cevriye Demir GÜNEŞ	
4-	
5-	

Tez Savunması Tarihi

31.08.2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

THOMAS REID'IN 'İDELER ÖĞRETİSİ'NE GETİRDİĞİ ELEŞTİRİLER BAĞLAMINDA SAĞDUYU TEMELLİ ALGI FELSEFESİ

Yüksel Lisans Tezi

Celil Emre BOSTAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erdal CENGİZ

Ankara – 2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Erdal Cengiz danışmanlığında hazırladığım 'Thomas Reid'in 'İdeler Öğretisi'ne Getirdiği Eleştiriler Bağlamında Sağduyu Temelli Algı Felsefesi" (Ankara, 2020) adlı yüksek tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 31.08.2020

Adı-Soyadı ve İmza

Celil Emre BOSTAN

Teşekkür

Yalnızca tez yazım sürecinde ya da akademik bağlamda değil, duruşu, entelektüel birikimi ve tüm eğitim sürecinde anlayışlı yaklaşımı ile benim hayatımda çok önemli bir yeri olan sayın tez hocam Prof. Dr. Erdal CENGİZ'e bana öğrettiği her şey için sonsuz teşekkürü borç bilirim. Yaşamımın her anında yanımda olan ve benden desteğini esirgemeyen babam Necmettin BOSTAN'a, annem Fatma BOSTAN'a ve ablam Merve Temmuz AYDUĞAN'a her şey için teşekkür ederim. Ve son olarak, her zaman beni destekleyen Sevim Gizem GÜÇDEMİR'e ve hayatın bana sunduğu kardeşlerim olan, Ahmet ARSLAN'a, Dilem GÖKTAŞ'a, Emre KÜLAH'a, Fırat BAYBAŞ'a, Kerem KURU'ya, Osman Tevfik ÇOBAN'a, Yağız AYDUĞAN'a ve Yakup GÖKTAŞ'a canı gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Kısaltmalar

Essays on the Intellectual Powers of Man – EIP

An Inquiry into the Human Mind – Inquiry

Adı geçen yer – A.g.y.

Aynı geçen eserden – A.g.e.

İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma – Soruşturma

A Treatise of Human Nature – Treatise

An Essay Concerning Human Understanding – Essay

İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme – Deneme

Three Dialogoues between Hylas and Philonous – Dialogues

Önsöz

İskoç sağduyu filozofu Thomas Reid yaşadığı dönemde kendisinden önceki felsefi geleneğe getirdiği eleştiriler ve bunların karşısına koyduğu sağduyu temelli düşünceler ile oldukça ses getirmiştir. Tarihsel süreçte Kant'ın gerçekleştirdiği Kopernik devrimi ile Thomas Reid'in adı ve düşünceleri büyük oranda unutulmuş olarak kalsa da, içinde yaşadığı tarihsel dilimi göz önünde bulundurduğumuzda ortaya koyduğu düşünceler ve getirdiği bir takım yenilikler oldukça özgündür.

Thomas Reid'in felsefesindeki en önemli noktalardan biri, olgusallığa dayanmayan ve salt bir öğreti olarak konumlandırılabilecek düşüncelere getirdiği eleştirilerdir. Bu noktada Reid, bu tür düşüncelerin ve bu düşüncelerin nihayetinde ortaya çıkan sonuçların insanlığın sağduyusu ile çatıştığını düşünür. Fakat Reid'e göre ne zaman felsefe, sağduyunun alanına giren konular hakkında akıl yürütmeye başlarsa, ortaya çıkan sonuçlar saçma olacaktır ve sağduyu her zaman felsefenin karşısında bir zafer kazanacaktır. [1] Bu yüzden Reid sağduyunun alanına giren her şeyin tüm insanlık için kendiliğinden açık gerçeklikler olduğunu sık sık vurgulayacak ve bunlardan kuşkulanmanın insanları yönlendirebileceği şüpheci düşünceleri eleştirecektir.

Thomas Reid, sağduyunun maksimleri olarak gördüğü Newton ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bir filozoftur. Her ne kadar dindar bir insan olarak Hristiyanlığın dogmalarına da bağlı olsa bilgi felsefesinde her zaman Newtoncu yönteme sadık kalmaya çalışmıştır. Bu açıdan da üstte belirttiğimiz üzere öğreti üretmekle ilgilenmez

[1] Inquiry, Introduction, s.7

fakat daha ziyade doğada ve insan yaşamında gözlemlediği şeyleri ortaya koymakla yetinir.

Reid'in felsefesi iki temele dayanmaktadır. Bunlar Reid'in ideler kuramı adını verdiği düşünme geleneğine getirdiği eleştiriler ve bunların karşısına koyduğu sağduyu temelli düşüncelerdir. Reid, ideler kuramı kavramını, geleneksel felsefenin düşünme biçimine referans vermek için kullanır. Reid yer yer bu felsefeyi 'ideal sistem' olarak da adlandırır. Bu geleneksel felsefenin kökeninde ise Reid'in olgusallıktan uzak ve salt bir varsayım olarak gördüğü 'idea' kavramı bulunur. Reid'e göre olgusallıktan uzak spekülasyonlarla yola çıkan bu düşünme biçimi, birçok filozofun hakkında uzlaştığı, fakat birbirlerinden farklı sonuçlar çıkardıkları bir geleneğin temelinde yatmaktadır. Burada Reid, Platon, Aristoteles, Descartes, Malebranche, Locke, Berkeley ve nihayet Hume gibi filozoflara işaret eder. Hume bu geleneğin en sonunda durmaktadır ve bu geleneğin öncüllerinden çıkacak sonuçları en sonuna kadar götüren ve nihayetinde mutlak bir şüphecilikle bizleri karşı karşıya bırakan kişi olmuştur.[2]

Reid sağduyu kavramı ile sıradan insanların evrensel inançlarına atıfta bulunur. Reid'e göre sıradan insanların düşünme biçimleri filozofların düşünme biçimlerinden oldukça farklıdır. Felsefe ile 'bulandırılmamış' bu düşünceler Reid için temel olarak görülmektedir.[3] Fakat bu noktadan Reid'in sıradan insanların her düşüncesinin ya da her inancının her zaman doğru olduğu gibi bir kanıda olduğu çıkarılmamalıdır. Reid için sıradan insanların evrensel inançları, tüm insanlarda bulunan 'ortak ilkeler' e ışık

[2] Ben de daha sonraki bölümlerde ideler kuramını Reid'in geleneksel felsefenin temsilcileri olarak adlandırdığı düşünürlerin felsefelerine referans vermek için kullanacağım.

[3] Reid Inquiry'de felsefenin ürettiği olgusallığa dayanmayan öğretilerin, zihin üzerine yapılacak her türlü araştırmanın önünde engel olduğunu ve bu tür araştırmaları bulandırdığını söyler.

tutması açısından önemlidir. Bu noktadan da Reid ideal sistemin karşısına kendi düşüncelerini koyar.

Thomas Reid'in ideal sistemin karşısında geliştirdiği düşünceleri bu bağlamlarda son derece özgündür. Öncelikle Reid, felsefeyi sağduyunun alanından uzaklaştırma çabası ile kendi çağındaki düşünürlerden farklı bir yerde konumlanır. Sağduyu denen yeti bizlere doğanın bir armağanıdır ve bizlerin kökensel inançlarını kurması açısından son derece önemlidir. Bizim kökensel inançlarımızı sarsan şeylerin en başında da felsefenin olgusallıktan uzak varsayımları gelmektedir. Bu noktada Reid, bizlerin duyumlarımız ile doğrudan dünyaya açıldığımızı ve dünyadaki gerçekliğin bizim duyularımızla algılandığını belirterek kendisi ile aynı çağı paylaşan İngiliz düşünürlerinin deneyci yaklaşımlarını deneyime sadık kalarak onların yaptığından daha öteye taşıma niyetindedir.

İçindekiler

Teşekkür i

Kısaltmalar ii

Önsöz iii

İçindekiler viii

Thomas Reid'in 'İdeler Öğretisi'ne Getirdiği Eleştiriler Bağlamında Sağduyu Temelli Algı Felsefesi 1

Giriş 1

1. Thomas Reid'in Sağduyu Felsefesi ve Newtoncu Yöntem 6

1.1. Sağduyu ve Yargı 9

1.2. Sağduyunun İlkeleri 13

2. Sağduyunun İlk İlkeleri ile Yargı ve Kavrama Yetisi 19

2.1. Sağduyunun İlk İlkelerinin Aracı Olarak Yargı Yetisi 20

2.2. Kavrama Yetisi ve Yönelimsellik 25

2.3. Algılama ve Kavrayış 27

3. Deneyci Geleneğin İdeler Anlayışı ve Şüpheci Yaklaşım 30

3.1. John Locke'un Birincil ve İkincil Nitelikler Ayrımının Eleştirisi 34

3.2. Berkeley'in Maddi Töz Reddinin Eleştirisi 37

3.3. David Hume'un Şüpheciliğinin Eleştirisi 41

3.4. Deneyci Geleneğin *Temsilci Algı Kuramı*nın Eleştirisi 45

4. Thomas Reid'in Sağduyu Felsefesinde Duyular ve Dış Dünya 54

4.1. Duyum ve Bellek 57

4.2. Duyu ve İmleme 65

4.3. Doğal ve Yapay Dil Ayrımı 67

Sonuç 70

Özet 79

Abstract 80

Kaynakça 81

Thomas Reid'in 'İdeler Öğretisi'ne Getirdiği Eleştiriler Bağlamında Sağduyu Temelli Algı Felsefesi

Giriş

Thomas Reid (1710 – 1796) İskoçya'da gelişen sağduyu okulunun kurucularından ve en önemli temsilcilerindendir. Sağduyu kavramı, yaşamın içerisindeki hergünkü olaylara rehberlik eden duyuya işaret eden bir kavramdır. Aynı zamanda kendiliğinden ortaya çıkan, insanlara eğitimle öğretilemeyen, bizlere bilinçli bir akıl yürütme olmaksızın bilgi veren ve böylece doğru kararlara ve sonuçlara yönlendiren bir tür içgüdü ya da sezgidir. Böylesi bir yeti, tüm insanlarda bulunur. Yaşam, çoğu zaman, üzerine oturup düşünmeye vakit bırakmayacak kadar hızlı karar vermemiz gereken anlarla doludur. Sağduyu denilen şey de tüm bu kararların verilmesini sağlayan yetimizdir. [4]

Öncülerinden olduğu İskoç Sağduyu Okulu, metafiziksel tartışmalardan uzak duran ve adından da anlaşılacağı üzere, düşüncelerinin temeline insanlığın ortak sağduyusunu alan ve gözlem ve deneyimi kendilerine yöntem edinerek araştırmalar yapan bir topluluğa işaret eder. Bu şekilde bir yaklaşımla felsefenin temel akıl yürütmeleri ve mantığın kuralları yaşam ile temelden bağlantı kuran şeyler olmaktan ziyade, yaşananlara yönelik düşüncelerimize sonradan eklediğimiz şeyler olarak görülebilir. Fakat sağduyu yaşamın her anında, her kararımızda bize eşlik eden bir

[4] W. Warren, Common Sense

yetidir. Thomas Reid ve diğer İskoç sağduyu filozoflarının, düşüncelerinin temeline doğrudan olgusallıkla bağlantısı olan sağduyuyu almaları da bundan kaynaklanmaktadır. İskoç Sağduyu Ekolü, İngiliz felsefesinde[5] kendine özgü bir yere sahiptir. Tıpkı Cambridge Platonistleri[6] gibi yöntem olarak İngiliz Felsefesinin deneyciliğine sahip çıksalar da vardıkları sonuçlar İngiliz Felsefesinin en önemli isimleri olan Thomas Hobbes, John Locke, George Berkeley ve David Hume çizgisinden oldukça uzaktır. Her iki ekol de, saydığımız filozofların bireysel algıdan yola çıkan yaklaşımına karşılık evrensel bir takım ilkelerden söz eder. Keza İskoç Sağduyu[7] felsefesi ekolüne verilen isim de tam olarak bu evrenselliğe işaret etmektedir.

Thomas Reid, geleneksel felsefe yapma biçimini 'ideal sistem' ve 'ideler öğretisi' gibi isimlerle adlandırmıştır ve bu geleneğin temelinde hiçbir şekilde olgusallıktan kaynaklanmayan ve salt bir varsayım olan bir şeyin bulunduğunu düşünür. Bu 'idea' dediğimiz şeydir. Reid, kendisinin de söylediği gibi, Hume'un 'Treatise'sini okumadan önce ideal sistemin ilkelerinden kuşkulanmak hiç aklına gelmemiştir. Fakat Hume'un bir şeyin karşıtına değil fakat o şeye inanacak bir zemin dahi bırakmadığını düşünmesinden kaynaklı, bu septik düşünce Reid'i rahatsız etmiş ve incelemelerini bu temel üzerinde başlatmıştır. [8]

[5] İngiliz Felsefesi, bugün İngiltere, İskoçya, Galler, İrlanda vs.yi içerisine alan tüm coğrafyada gelişmiş felsefe geleneği olarak anlaşılmalıdır

[6] Burada sözü edilen Cambridge Platonistleri açısından temel amaç, Tanrı'nın bilgisine erişilebileceğini ve usun tanrısal vahyin yargıcı olduğunu savunmaktır. Cambridge Platonistleri arasındaki en önemli isim Cherbury'li Lord Herbert'dir. Herbert, insanların zihinsel yetilerine ek olarak bir takım 'ortak kavramlar'a sahip olduklarını ortaya koymuştur. Buradaki ortak ilkeler doğuştan gerçekliklerdir. Bu noktada Thomas Reid'in felsefesindeki sağduyunun ortak ilkelerine benzerlik göstermektedir.

[7] Sağduyunun evrensel ve tüm insanlığa ortak olan bir şey olması bağlamında.

[8] Inquiry, Dedication, s. viii

Thomas Reid için felsefenin doğurduğu problemlerin temelinde, filozofların felsefeyi sağduyunun alanına ve sağduyunun konularına kadar genişlettirmek istemeleri yatmaktadır. Böylesi bir girişimin tarihi oldukça eski zamanlara dayansa da, Reid bu şekilde gelişen felsefenin kurucusu olarak Descartes'ı görür. Bu felsefi sistemi "ideler öğretisi" ve "ideal sistem" olarak adlandıran Reid için, bu çabanın sonucu kaçınılmaz şekilde mutlak bir septisizm olacaktır. Böylece Descartes, Reid için modern septisizmin de kurucusu olacaktır. İdeler öğretisi yine Reid'in kendi tabiri ile utkusunu David Hume'un septisizminde tamamlamıştır. Keza Hume'un geliştirdiği septik sistem dış dünyaya olan açılımımızı iki şeye; izlenimlere ve idealara indirgemiştir. Fakat tam da dış dünya ile olan ilişkimiz Reid için sağduyunun alanına giren en önemli şeylerden bir tanesidir. Dışardaki dünyaya düşüncelerimizle açılmayız, ya da onlarla ilişkimiz öznel izlenimler olmaktan çok daha ötedir.

Bizleri dış dünyaya açan en önemli yetimiz duyu algısıdır. Dışımızdaki gerçekliği algılarız ve bu algılarımız bizlerde yalnızca öznel izlenimler bırakmaktan öte dışsal gerçekliğe dair bir inanç ve güven de sunarlar. Şeylerle ilişkiye geçeriz ve şeylerle olan bu ilişkimiz salt entelektüel düzeyde, bir tür zihinsel seyir halinde olmaktan ötedir. Onlarla ilişkimiz karşılıklı ve yaşamsaldır. Doğrudan bizleri etkilerler, bizler de şeyleri etkileriz. Keza 20. Yüzyılda gelişen fenomenolojinin yönelimsellik kavramına Thomas Reid'de rastlamak mümkündür. Bilincimiz yönelimseldir ve her zaman bir başka şeyin bilincindeyizdir. Bu başka şeyin de bizim dışımızda olabilecek bir şey olabileceğine yönelik vurguyu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu tarz bir yönelimsellikle biz dış dünyaya açılırız. Keza bu noktada Husserl "Bilgi yaşantıları, - özleri gereği – bir

yönelim taşırlar, bir şeyi kastederler, şu veya bu türdeki bir nesneyle bağlantı kurarlar"[9] diyerek yönelimselliğin dışsal nesnelerle olan bağlantısına işaret eder.

Thomas Reid'in felsefesi iki aşamalı olarak ele alınabilir. İlk aşama Reid'in sağduyu felsefesidir. Reid'in ideler kuramına yaptığı eleştirilerinin ve geleneksel düşünme biçiminin karşısına koyduğu görüşlerinin altında *'sağduyu'* kavramı yatmaktadır. Burada Reid sıradan insanların evrensel inançlarına atıfta bulunur. Reid'e göre sıradan insanların düşünme biçimleri filozofların düşünme biçimlerinden oldukça farklıdır. Felsefe ile 'bulandırılmamış' bu düşünceler Reid için temel olarak görülmektedir. Fakat bu noktadan Reid'in sıradan insanların her düşüncesinin ya da her inancının her zaman doğru olduğu gibi bir kanıda olduğu çıkarılmamalıdır. Reid için sıradan insanların evrensel inançları, tüm insanlarda bulunan 'ortak ilkeler' e ışık tutması açısından önemlidir. Bu noktadan da Reid ideal sistemin karşısına kendi düşüncelerini koyar.

İkinci aşamada ise Thomas Reid, 'ideler kuramı' adını verdiğini geleneksel felsefenin düşünme biçimine eleştirilerde bulunur. Reid yer yer bu felsefeyi 'ideal sistem' olarak da adlandırır. Bu geleneksel felsefenin kökeninde ise Reid'in olgusallıktan uzak ve salt bir varsayım olarak gördüğü 'idea' kavramı bulunur. İdea kavramı yalnızca zihinde bulunduğu iddia edilen ve olgusallığa dayanmayarak salt bir spekülasyon halinde varlığını sürdüren bir kavramdır. Bu düşünme biçimi tarihte birçok filozof tarafından paylaşılmış, ortaya koydukları düşüncelerin sonuçları birbirlerinden ayrılsa da temelde bu öncülden yola çıkmışlardır. Burada Reid'in bahsettiği filozoflar,

[9] Husserl, Fenomenoloji Üzerine Beş Ders, s.45

Platon, Aristoteles, Descartes, Malebranche, Locke, Berkeley ve Hume gibi felsefe tarihinde önemli yeri bulunan filozoflardır. Hume bu geleneğin en sonunda durmaktadır ve bu geleneğin öncüllerinden çıkacak sonuçları en sonuna kadar götüren ve nihayetinde mutlak bir şüphecilikle bizleri karşı karşıya bırakan kişi olmuştur.

Bu tezde ise, ilk olarak gerek Reid, gerekse diğer İngiliz deneycileri için önemli bir figür olan Newton yönteminin önemi ve Newton'cu yöntemin bu düşünürler arasında (özellikle de Hume ve Reid arasında) ne tür farklılıklar içerdiği tartışılacaktır. Daha sonra Reid'in felsefesinin temelini oluşturan sağduyu kavramının Reid açısından ne tür bir noktada bulunduğu tartışılacak daha sonraki bölümlerde ise Reid'in ideler öğretisinin düşünme biçimlerine getirdiği eleştirileri bağlamında ortaya koyduğu sağduyu temelli duyu felsefesi incelenecektir.

1. Thomas Reid'in Sağduyu Felsefesi ve Newtoncu Yöntem

Isaac Newton'un (1643 – 1727) geliştirdiği yöntem yalnızca bilimsel gelişmeler açısından değil İngiliz felsefesinin temel problemi olan bilgi sorunları ile alakalı da çok önemli bir noktada durmaktadır. Doğa felsefesine yönelik olarak Newton'un geliştirdiği ilkeler Reid'in felsefesinde, herhangi bir inceleme için temele alınması gereken ilkeler olarak ortaya konulmuştur. Reid, Inquiry'nin giriş bölümünde gözlem ve deneyimin yapılacak herhangi bir araştırmanın temelinde olması gerektiğini ve bunlar dışında herhangi bir şeyi temele alan incelemelerin hiçbir sonuca ulaştırmayacağını söyledikten sonra özellikle sağduyunun maksimleri olarak Newton'un ilkelerine işaret eder.[10] O halde Thomas Reid'in ortaya koyduğu sağduyu temelli felsefeyi anlamak için bu Newtoncu öğelere kısaca göz atmakta fayda olacaktır.

Newtoncu yöntem, Reid ve Reid'in çağdaşları için, insan zihninin içeriğini olgusallığa bağlaması ile Kartezyen sistemin ortaya koyduğu zihin anlayışının karşısında durmaktadır. Kartezyen sistemde zihin bölünemeyen bir töz olarak düşünülüyordu ve Kartezyen düalizmdeki bir diğer töz olan maddi töze indirgenemeyen bir şeydir. Ve böylesi bir zihin Reid'e göre dünyaya ve dünyanın içerisindeki nesnelere yaklaşmakta hiçbir başarı gösteremeyecektir.[11] Fakat aynı şekilde Hume'un kullandığı Newtoncu yöntemin nihayetinde varılan sonuçlar da Reid için verimsizdirler. Hume'un dünyadaki tüm bilgi içeriğini idea ve izlenimler olarak konumlandırması da Reid için Kartezyen sistemin töz olarak ortaya koyduğu zihin anlayışı kadar verimsizdir.

[10] Inquiry, Introduction, s.1
[11] Ryan Nicholas, Thomas Reid's Theory of Perception, s.14

Aynı zamanda zihnin içeriğini idealarla dolduran tüm filozoflar noktasında kendi zihnimizin içeriği dışında dış dünyadaki herhangi bir nesneye ulaşmamız mümkün olmayacaktır. Tüm bunlardan doğru Reid kendi felsefesinde Newton'un ortaya koyduğu ilkelerden ve olgusallığın sunduğu şeylerden öteye geçmemeyi hedeflemiştir.

Reid, Newton'un ilk kuralını Latinceden İngilizceye kendisi çevirir. Bu ilkede öğretilen şey, doğal şeylerin nedenlerinin açıklanmasında onların fenomenlerini açıklamak için yeterli olan nedenlerden daha fazla nedenin ortaya konulmamasını öğütlemektedir.[12] Böylesi bir yaklaşım, araştırılan konunun içerisine öğretilerin ve varsayımların karıştırılmasına engel olmaktadır. Bu kuralın kapsam alanını, zihnin yapısı ve onun faaliyetleri hakkındaki incelemelerin temel kuralı olacak şekilde genişletir. Tüm araştırmalarında bu kuralı takip eder ve bu kuralın 'sağduyunun buyruğu' olduğunu söyler. Reid, zihne dair yapılan araştırmayı, en az materyalist felsefe kadar, bu söz konusu öğreti ve varsayımların da bulandırdığını belirtir.[13] Aynı şekilde insanlar tarafından ortaya konulan bu öğreti ve varsayımlar asla doğanın[14] ürettiği şeylerle uyum gösteremeyecektir. Bu noktaya dikkat çekmek önemlidir, çünkü Thomas Reid, felsefesini tamamen duyuma ve olgusallığa dayandırmak istemesi ile bu yaklaşımı kendi düşüncelerinin en temeline yerleştirdiğini göstermektedir.

O halde Reid de diğer İngiliz felsefecileri gibi, doğa bilimlerinin yöntemi olan gözlem ve deneyimi kendisine rehber edinmiştir diyebiliriz. Fakat burada Reid'in farklılığı olarak ortaya konabilecek şey, felsefenin öğretiler üretme arzusuna

[12] Ryan Nicholas, Thomas Reid's Theory of Perception, s.15

[13] Inquiry, Introduction, s.2

[14] Reid sıklıkla doğa ile tanrı kavramlarını aynı anlama gelecek şekillerde kullanır. Fakat burada doğa ile tanrının özdeş olarak görülmesinden ziyade tanrının yaratımındaki doğallığı insan yaratımından ayrıştırmak amaçlanmaktadır.

duygudaşlık göstermeyerek, Newton'un olgusallığa yönelik ilkesine sıkı sıkı bağlı kalmayı istemesidir diyebiliriz. İdeler öğretisine getirdiği eleştiriler de bu kuralın üzerinden ilerler ve idealar dediğimiz şeylerin varoluşlarının yalnızca hipotezlerden ibaret olduğunu ve buna dair getirilebilecek kanıtların oldukça yetersiz olacağını belirtir. Reid'in doğa bilimlerinde oldukça faydalı sonuçlar veren bu yöntemi, zihne ve bilgiye ulaşma sürecine yönelik konulara uygulamaya çalışması nihayetinde oldukça zor bir uğraştır ve alışılageldik felsefe yapma yöntemleriyle de uyuşmaz bir noktadır. Keza Reid'in kendisinin de belirttiği gibi, geleneksel felsefede kullanılan dil dahi kendisinin ortaya koymaya çalıştığı felsefeye uyum sağlamaz.[15]

Böylece Newtoncu yöntemin, Reid'in geleneksel felsefeye ve bu felsefenin olgusallıktan uzak varsayımlarına karşılık olarak geliştirmek istediği sağduyu temelli felsefenin birinci aşamasında bulduğunu belirtebiliriz. İnsanlar, doğanın ya da tanrının işlerini, mütevazı şekilde gözlemlemekle yetinmelidirler ve bunlara, bu şeylerin kendilerinin sundukları şeylerden daha fazlasını yüklemeye çalışmamalıdırlar. Aynı zamanda Reid, gözlem ve deneyimin bireysel olarak uygulanan ve genel kurallar altına getirmede zorluk çıkaran bir yöntem olduğunun da farkındadır. Bu yüzden de zihne dair geliştirilen hiçbir yaklaşımın tatmin edici sonuçlar doğurmadığını düşünür.

Fakat burada dikkat edilmesi gerekilen nokta, gözlem ve deneyimin bireysel içeriğinin insan doğası olarak sunulmaması gerektiğidir. Reid, burada insan doğasına yönelik olarak sunulan genelleyici yaklaşımlara karşı çıkar. İdeler öğretisinin büyük filozoflarının insanın doğası olarak sunduğu şeyler aslında bu filozofların kendi

[15] Inquiry, Introduction, s.3

zihinlerine yönelik araştırmalarından daha ileri gitmemektedir. Karşımızdaki zihin bizim için her zaman tam olarak anlaşılamayan bir şey olarak kalacaktır. Karşımızdaki öteki bir zihne dair söylemlerimiz de kendi zihnimize yönelttiğimiz bakışın etkisi altında olacak ve her zaman bir takım varsayımlar üzerinden şekillenecektir. Fakat bu demek değildir ki karşımızdaki zihnin varoluşundan kuşku duyabiliriz. Böyle bir şey de ileride göreceğimiz üzere mümkün değildir. Yine aynı şekilde Reid'in böylesi bir çalışmanın beyhude olacağı gibi bir iddiası yoktur. Buradaki temel nokta, spekülasyonların bulanıklığından arındırılmış yolu belirgin kılmaktır. Tekrar bu yoldan gidilmesi gerektirildiğinde de atılan adımları tek tek gösterebilmek ve daha sonradan yapılacak her türlü araştırmaya ön ayak olabilmektir. Böylece olgusallığın gösterdiklerinden öteye gidilmeyecek ve sağduyu buyruklarına sadık kalınacaktır.

1.1. Sağduyu ve Yargı

Sağduyu kavramı, felsefe tarihinde birçok düşünür tarafından çok farklı anlamlarda kullanılsa da, bunu her türlü bilginin ve deneyimin temeli olarak konumlandıran ekol İskoç sağduyu okulu ve bu okulun kurucularından olan Thomas Reid'dir. Örneğin, Descartes, Metot Üzerine Konuşma'nın girişinde, sağduyunun dünyada en iyi pay edilmiş olduğunu söyler. Fakat burada Descartes'ın sağduyu ile aklı paralel tuttuğundan bahsedebiliriz. Fakat Reid için sağduyu akıldan ziyade sezgisel bir duyuma işaret eden bir kavramdır. Öncelikle Reid, duyu kavramına verilen anlamlar arasında bir ayrımda bulunur. Bunlar Reid'in her zaman ayrımında bulunduğu iki kanala

dayanmaktadır. İlki halkın dilindeki anlam, diğeri ise filozofların bu kavrama yükledikleri anlamdır.[16]

Bu noktada duyu kavramı, modern filozoflar tarafından yargılama ile ilintisi olmayan bir şeye referansta bulunur. Modern Filozoflar için duyu, belirli idealara ulaştığımız ya da nesnelerden belirli izlenimler elde ettiğimiz bir güçtür. Yargılama ise, bu idealaın aralarındaki anlaşma ya da anlaşmazlıkları algıladığımız bir güçtür. Bu noktada da, duyunun içsel ve dışsal olarak iki türü ayırt edilse bile, Reid'e göre, modern felsefede duyunun görevi, yargılamanın herhangi bir türünü içermeyen idealaı zihnimize sunmasıdır. Yargılama konusunu ileriki bölümlerde yargılama başlığı altında daha derinden inceleyeceğiz.

Fakat Reid'e göre duyu kavramı, sıradan dilde her zaman bir yargılamaya işaret eder. Aklıselim olmak *(good sense),* iyi yargı verebilmektir. Saçmalık *(nonsense)* doğru bir yargı verebilmenin tersidir. "Sağduyu ise *(common sense)* tüm insanların iletişime geçmelerini ve yaşamlarını devam ettirmelerini sağlayan, herkese ortak olan bir yargı derecesidir." *(Reid, EIP, Common Sense, s. 229)* Böylece Reid *EIP*'de sağduyunun yargılama olduğunu gösterir. Ve böylece iyi bir şekilde yapılan yargılama, tüm olgun ve aklı başında insanlarla paylaşılan bir şey olur.

[16] Bu ikili ayrım Reid'in felsefesinde her zaman hâkimdir. Reid teknik terimler ile sıradan insanlar tarafından paylaşılan ortak kavramları birbirinden ayırır. Reid, ortak kavramları sağduyuya dayanan felsefesinde sıklıkla referans olarak kullanır. Buradaki ortak kavramlar neredeyse tüm dillerde bulunurlar. Ve insanlar mantıksal terimlerin aksine bu kavramları bir tanıma ihtiyaç duymadan kavrarlar. Yine böylesi ortak kavramlar Reid'in felsefenin araçlarından bir tanesi olarak gördüğü mantıksal tanıtlamaya ihtiyaç duymadıkları gibi, bunlara yönelik her türlü tanım çabası o kavramı daha da bulanıklaştırır.

Reid o halde sağduyu kavramındaki duyu kavramını bizlerin anladığı şekilde görme ya da duyma gibi bir duyudan ziyade, bir yargıya ya da bir inanca işaret etmek için kullanır.[17] Reid sağduyunun içerisinde barınan ortak olma kavramına vurgu yaparken de sıradan insanların yargılarına göndermede bulunur. Burada bahsedilen sıradan insanların yargıları ise, dışsal dünyanın ve zihnin dışındaki şeylerin varlıklarına olan inançtır. Sıradan insanlar bunların varlıklarından şüphe etmezler. Bu yüzden de sağduyu kavramı Reid için her türlü septik argümana karşı koyan bir şeydir. Sağduyunun bu tür bir kullanımı yalnızca Reid'e özgü değildir, Reid'den önce de örneğin, Anthony Ashley Cooper, Lord Shaftesbury olarak da bilinir, septik argümanlara karşı çıkmak için *Sensus Communis* adında bir deneme yayınlamıştır.

Burada Reid'in özellikle dikkat çektiği noktalardan bir tanesi, sağduyunun felsefedeki rolünün, yaşamdaki rolü kadar belirgin olmamasıdır. Sağduyunun alanına dâhil olacak şekilde hatalı akıl yürütmelerde bulunan septik düşünürler dahi yaşamlarında sağduyunun ilkelerine uyarlar. Felsefelerinde her ne kadar sağduyu ilkelerinden kuşku duysalar da pratikte bunlara uyum sağlamamaları Reid'e göre yaşamlarını sürdürmelerine dahi engel olacak bir hata olur.[18] O halde sağduyunun otoritesi kendisini günlük yaşamın içerisinde gösterir. Dahası, gündelik yaşamın kendisi felsefedeki metafiziksel ve spekülatif doktrinlerin ne kadar kullanışsız olduğunu da gösterir. Bundan kaynaklı olarak Reid'e göre Hume'un felsefesi, gündelik yaşamın pratiğinde uygulanabilecek bir felsefe değildir.

[17] Peterková, E.: Thomas Reid and Notion of Common Sense
[18] *A.g.e*

Reid'e göre aklın iki tür işlevi vardır. Bunlardan ilki kendiliğinden açık şeylere dair yargılarda bulunmak ve ikincisi ise kendiliğinden açık olmayan şeyleri kendiliğinden açık olan şeylerden çıkarmaktır. Bunlardan ilki yalnızca ve yalnızca sağduyunun alanıdır.[19] Böylece sağduyu kendiliğinden açık olan şeylere dair geliştirdiğimiz yargılarla ilintili olur. Sağduyu her ne kadar yargının bir türü de olsa, herhangi bir karmaşık faaliyetten ziyade, yani argümanlara dayanan bir tür yargılamadan ziyade, sezgi ile işleyen bir şeydir.

Sağduyunun yargılarının apaçık olduğunun farkındayızdır ve bunları kanıtlamaya herhangi bir ihtiyaç duymayız. Tüm bilimlerimiz ve bilgimiz kendiliğinden açık olan bu ilkelerin üzerine kurulmalıdır. Ve sağduyuya sahip olan her insan, bu ilkeleri açıkça idrak edebilecek kapasitededir. İnsanlardaki bu kapasiteden kaynaklı olarak akıl yürütmenin varlığından bahsedebiliyoruzdur. Keza öncelikle insanların bu apaçık ilkeler konusunda uzlaşması, daha sonrasında akıl yürütmenin alanına girebilecek konularla ilgilenmesi gerekmektedir. İki kişi bunlar konusunda uzlaşmazlar ise herhangi bir akıl yürütmeden bahsetmemiz de mümkün olmayacaktır. Fakat Berkeley'e göre böyle bir durum çok da mümkün değildir. Keza, Reid'in kendi yaptığı alıntıdan bakarsak eğer [20], Berkeley, duyu kavramından bir görüşü ya da yargılamayı anlamamız gerekecekse ve ortak olandan da tüm insanlıkta bulunması gereken bir şeyi anlamamız gerekecekse, böyle bir şeyle karşılaşmamız mümkün değildir der. İnsanların duyudan ve ortak olandan anladıkları birbirinden farklı olacaktır. Fakat Reid için durum böyle değildir. Böylesi bir ortaklaşma her türlü iletişimin ve akıl yürütmenin kökenidir. Bu ortaklaşmanın temelinde ise tüm insanlarda bulunan sağduyunun ortak ilkeleri

[19] Reid, EIP, s. 232
[20] Reid, EIP, s. 231

yatmaktadır. Sağduyunun ortak ilkeleri, tarihte rasyonalizmin temel yaklaşımlarından bir tanesi olarak görüldüğünden kaynaklı bunu İngiliz deneyimciliğinden beslenen bir filozofun ortaya atması oldukça ilginçtir. Fakat burada Reid'in yaklaşımı ile rasyonalist düşünürlerin yaklaşımı arasında önemli farklar olduğunu söylemek mümkündür.

1.2. Sağduyunun İlkeleri

Thomas Reid'e göre tüm insanlar bir takım *sezgisel yargılar*da bulunabilirler.[21] Bu sezgisel yargılar, Reid tarafından birçok farklı terimle dile getirilir. Bunlardan belli başlıları; "ilk ilkeler, sağduyunun ilkeleri, ortak kavramlar, apaçık doğrular"dır.[22] Reid'e göre, sağduyunun ilkeleri tüm insanlara ortaktır ve insanlar bunları herhangi bir şekilde tanımlamaya gerek kalmadan bilirler. Sağduyu ilkelerinin reddi, yalnızca yanlış olmakla kalmayacak, insanların yargılarına da saçma gelecektir. [23] Reid'e göre sağduyunun ilkeleri, bizlerin kökensel inançlarıdır. Bu ilkelere yönelik olarak herhangi bir neden sunma gücüne sahip değilizdir. Bizim doğamızın yapısı sağduyunun bu ilkelerine inanmamıza yol açar. Bunları gündelik yaşamlarımızda doğru olarak kabul ederiz. Bu ilkelere karşı olarak sunulacak her argüman saçma olacaktır. Reid'e göre sağduyunun iki türden ilkeleri vardır, bunlar, zorunlu ve olumsal ilkelerdir. Zorunlu ilkeler, değişmeyen doğrular ve karşıtı imkânsız olan ilkelerken, olumsal ilkeler, değişebilen doğrulardır. Olumsal ilkeler, istenç ve güç doğrultusunda pekâlâ değişikliğe uğratılabilirler.

[21]Roger Gallie, Stanford
[22] EIP, 6.4, s. 243
[23] EIP, 6,4 s. 249

Bir sağduyu yargısı, varlıklarını sürdürebilmek için tüm insanlara gereklidir ve doğa tarafından da tüm insanlara koşulsuz olarak verilir. Sağduyunun sezgisel yargıları, daha önceden de belirttiğimiz üzere, insanların doğa tarafından sunulan yetileri ile keşfedilirler. Bu türden yargılar, onlara inanılmalarından daha ötede herhangi bir şekilde açıklanmaya gerek duymazlar. Sağduyu yargısı beraberinde doğrudan kendi kavranmasını da getirecektir.

Hem yargı hem de kavrama doğa tarafından insanlara verilmiş yetilerdendir. Buradaki en önemli nokta görebileceğimiz üzere bunlara yönelik olarak herhangi bir neden sunma gücünden yoksun olmamızdır.[24] Gündelik yaşamlarımızda, şeyleri algıladığımızda, birisi ile karşılaştığımızda vs. algıladığımız şeylerin gerçek olduğundan şüphe duymayız. Bunların inançlarına dikkat kesilmeyiz, bunları doğru olarak kabul ederiz. Yine burada dikkat edilmesi gerekilen bir diğer nokta ise şudur ki, sağduyu bir yargılama eylemi iken, sağduyu ilkeleri bu eylemin içeriğini oluşturur.[25] Bu ilkelerin neden sağduyu ilkeleri olduğunun açıklanması zordur fakat yine de bu konuda temel olarak söylenebilecek şeyler; bunların zorunlu olarak doğru olması, kendiliğinden açık olmaları ve bunlara doğrudan araçsız şekilde inanmamızdır.

Reid için zorunlu olan ilkeler, mantıksal ve matematiksel aksiyomları ve aynı zamanda politik ve ahlaki ilkeleri içerir. Aynı şekilde zorunlu ilkeler, bilimin ilk ilkeleridir. Bilim, bu temel üzerinde şekillenmek durumundadır. Bu zorunlu ilkeler aksiyomlar olarak karşımıza çıkarlar ve anlam kazanırlar. Olumsal ilkeler ise zihnin faaliyetlerini, örneğin, görme, duyma, imgeleme, hatırlama gibi, ilgilendiren ilkelerdir.

[24] Peterková, E.: Thomas Reid and Notion of Common Sense
[25] *A.g.e.*

Olumsal ilkelerin en belirgin özelliği ise, bunların bir şekilde pratikte apaçık olmalarıdır. Bunları gündelik yaşamda, yaşamlarımızı sürdürebilmek adına doğru olarak kabul ederiz. Eğer gündelik yaşamlarımız bu ilkeler tarafından yönlendirilmezse, hem yaşamlarımız tehlikeye girer, hem de çevremiz tarafından deli olarak görülürüz. Reid'in felsefesinde sağduyu, septisizme karşı temel bir argümandır. Daha önceden söylediğimiz gibi de sağduyu kendi otoritesini gündelik yaşamın içerisinde gösterir.

Böylece olumsal ilkeler Reid'in zorunlu ilkelerden daha yoğun bir şekilde değindiği ve sahiplendiği ilkelerdir. Bu ilkeler kendi söylediği gibi çoğaltılabilir ve birçok insan birçok ilkenin eksikliğini hissedebilir. Bunun bir anlamda kişisel bir liste olabileceğini kabul edebileceğimiz gibi, büyük oranda birçok ilkeyi kapsayan ilkeler olduklarını da kabul etmemiz gerekmektedir.

1. Bilincinde olduğumuz her şey gerçekten vardır. [26] Bilinçlilik, mantıksal olarak tanımlanamayan ve zihnin herhangi bir başka faaliyetine benzemeyen bir faaliyetidir. Bilinçliliğin nesneleri ise bizim şu anda bulunan acılarımız, zevklerimiz, umutlarımız, korkularımız, şüphelerimiz, düşüncelerimiz vs. dir. Bunlar hakkında geçmişe dönük anımsamalarda bulunabiliriz fakat bunlar yine de bilincin şu anki nesneleri olacaktır ve bilinç her zaman şu anda olanı nesne olarak kabul edecektir. Ve bir kişi bir duyguya şu anda sahip olduğunda, bunun gerçekliğinden de bu duygunun bilincinde olma faaliyetinden de kuşku duymayacaktır. Bu kişi, bu faaliyetlerin gerçekliğini doğrudan ve sezgisel olarak kavrar. Buna akıl yürütme ile ulaşması mümkün değildir. Ve buna yönelik herhangi bir kanıt sunmak da mümkün değildir.

[26] EIP, 6,5, s. 253

2. Bilincinde olduğum düşüncelerim kendim, benim zihnim, ben dediğim varlığın düşünceleridir. [27] Hissettiğimiz duygular ve sahip olduğumuz düşünceler sürekli olarak değişen şeylerdir fakat bununla beraber, kendim diye adlandırdığım bir varlık tüm bu düşüncelerin değişimlerinde aynı şekilde kalmaya devam eder. Yine aynı şekilde Reid için buna yönelik olarak bir kanıt sunmak mümkün değildir. Reid'in bu konudaki dayanaklarından biri de dil olgusudur. Tüm dillerde bir kişi düşünceleri ya da duyguları hakkında konuşurken, mutlaka arkasında bir kişinin eylemesi gereken fiillerden bahsetmek durumundadır. Bu da Reid'e göre dilin kendi yapısının bir dayatmasıdır.

3. Açıkça hatırladığım olaylar gerçekten var olmuştur. Bu ilke Reid'e göre en açık olan ilkelerden bir tanesidir ve bu gerçekliği kimse sorgulamayı aklından bile geçirmez. Algının tanıklığı, tıpkı bilincin tanıklığı gibi dolaysızdır ve kendi otoritesini bizlere onaylatır. Reid bu bağlamda, inancın duyumla birlikte bir diğer yaratıcısı olarak belleğe işaret edecektir.

4. Bizlerin kişisel özdeşliği ve devam eden varoluşumuz, zaman içerisinde bizler bir şeyleri açıkça hatırladığımız müddetçe genişler, geriye gider. Burada da üçüncü madde ile paralel bir düşünce söz konusudur.

5. Duyularımızla açıkça algıladığımız şeyler gerçekten vardırlar ve onları algıladığımız gibidirler. Bu ilke, Reid'in neredeyse tüm felsefesini inşa ettiği ilke dahi olarak görülebilir. Ve aynı zamanda bu ilke görüleceği üzere birinci ilke ile de yakından ilintilidir. Fakat daha yoğunlaştırılmış bir bakıştan bahsetmemiz mümkündür. Reid bu

[27] EIP, 6,5, s. 254

noktada sıradan insanların dünyayı algıladıkları biçimin vurgusunda bulunur. Tüm bu temel üzerinden ilerleyerek aslında septik düşüncelere saldırılarını gerçekleştirir. Burada aynı zamanda Locke'un birincil ve ikincil nitelikler noktasındaki yaklaşımına yönelik de bir eleştiri bulmak mümkündür. Locke'un bahsettiği ikincil nitelikler her zaman onları algılayan zihnin içerisinde bulunmakta idi. Fakat burada Reid hem şeylerin algılanmasına hem de onların bizlerin onları algıladığımız gibi olduğuna dair bir yaklaşım sunar. O halde şeyler algıladığımız gibilerse, ikincil nitelikler de pekâlâ şeylerin kendisindedir. [28]

12. Doğanın fenomeni içerisinde, bir şey daha önceden nasıl olageldiyse daha sonradan da muhtemelen öyle olacaktır. Bu noktada Reid'in nedensellik noktasındaki düşüncelerinin temelini görmek mümkündür. Reid, nedensellik anlatımını duyular ve duyuların tanıklığı üzerine kurar. Duyulara olan güvenimiz öncelikle bizler karşımızdaki nesnenin varoluşuna dair inanç verir. Daha sonrasında duyumsadığımız nesne ile duyumumuz arasındaki bağlantıyı keşfederiz ve daha sonrasında ise duyumumuz ve duyuma neden olan nesne her zaman imgelemde birbirine bağlı şekilde varolur. Bundan sonrasında ise, bir duyuma neden olan şeyi gelecekte de aynı şekilde beklemeye yönelik olarak bir inanç geliştiririz. Bu temel olarak insanların yargıları ile keşfettikleri bu ilkeden ileri gelen bir inançtır.

Tüm bu ilkeler, insanların sağduyulu yargılamaları ile keşfedilirler. Bu noktada daha önceden de söylediğimiz gibi, zihnin çeşitli yetileri iş başındadır. Özellikle bu

[28] Philip de Bary, Thomas Reid and Scepticism His Reliabilist Response, s. 94

noktada Reid iki yetiye oldukça dikkat çeker Bunlar kavrama yetisi ve yargılama yetisidir.

2. Sağduyunun İlk İlkeleri ile Yargı ve Kavrama Yetisi

Thomas Reid, zihni bölünemeyen bir töz olarak değil, üzerinde inceleme yapılabilecek bir tür organizma olarak görür. *Inquiry*'nin başında beden ve zihin arasında bir paralellik kurması ve zihin araştırmasına bedenin organları ile zihnin yetileri arasında benzerlik görmesi de bununla ilintilidir.[29] Bazı çalışmalarda Thomas Reid'in zihin üzerine geliştirdiği düşüncelerin "yeti psikolojisi" olarak tanımlandığını da görebiliriz.[30] Reid için yeti kavramı, zihnin yapısını oluşturan esas ve doğal güçlere karşılık gelir.[31] Bu yetiler içerisinde de insanlığın hepsinin ortak biçimde doğal olarak sahip olduğu yetiler ve eğitimle, çevrenin etkisiyle, alışkanlıklarla elde edilebilen yetiler arasında ayrım yapılır. Bu tür yetiler, zihin üzerine yapılacak olan araştırmada temele alınması gerekilen yetilerdir, fakat bunlar herkeste ortak olarak bulunsalar da, bunların ne türden olduklarını ve neler olduklarını bulmak oldukça güçtür. Keza burada Reid bir kimyacı ile zihin üzerine araştırma yapan kişi arasında bağlantı kurar. Nasıl kimyacı çeşitli maddeleri birbirleri ile karıştırarak yeni maddeler elde ederse ve daha sonrasında en baştaki maddelere geri dönmesi ve o maddelerin neler olduğunu bulması oldukça zorsa, zihin üzerine araştırma yapan kişi için de, bunca alışkanlık, çevre etkisi ve eğitim gibi dışsal şeylerle elde edilen yetilerin arasından orijinal ve doğal olanları bulmak ve keşfetmek oldukça zordur. Reid'in bahsettiği yetilerin başlıcası *kavrama* ve *yargılama*dır.

[29] Inquiry, Introduction, s.1

[30] Gallie Roger, Stanford, Conception ve G.P.Brooks, The Faculty Psychology of Thomas Reid, Journal of the Hislorv of the Behamoral Sciences 12 (1976): 65-77.

[31] G.P.Brooks, The Faculty Psychology of Thomas Reid, s.69

2.1. Sağduyunun İlk İlkelerinin Aracı Olarak Yargı Yetisi

Yargı yetisi zihnin bir faaliyetidir. Anlağa sahip olan herkesin çok aşina olduğu bir şeydir ve ismi herkes tarafından iyice anlaşılan ortam bir terimdir, böylece bir tanımlamaya da ihtiyaç duymaz. Kör bir kişinin tanımlama yoluyla renk kavramına sahip olamayacağı gibi, sıklıkla yargıda bulunmayan kişilere de tanımlama yoluyla yargılamanın nasıl bir şey olduğunu anlatmamız mümkün olmayacaktır. Yargılama, çoğunlukla, yargı vasıtasıyla bir şeyi olumlayıp bir şeyi reddettiğimiz zihin eylemi olarak tanımlanmıştır.[32] Reid ise böyle bir tanımı reddetmemekle beraber, net bir tanım vermek yerine yargılamanın belirli özelliklerini bizimle paylaşmaya geçer.

Bu noktada Reid, önermelerin öneminin farkındadır. Yargılarımızı önermeler yoluyla bir şeyleri olumlayarak ya da reddederek ifade ettiğimiz doğrudur. Fakat ifade edilmeyen yargılarımız olduğunu da kabul etmemiz gerektiğini belirtir. Yargılama zihnin bir eylemidir ve bunu olumlama ya da reddetme yoluyla ifade etmemiz hiç de zorunlu değildir. Yargılama bu bağlamda sessiz ve ifade edilmemiş olabilir, hatta bir kişi bir önerme vasıtasıyla olumladığı ya da reddettiği şeye karşıt olarak görülebilecek bir yargıya da sahip olabilir. O halde Reid, mantıkçıların verdiği tanımı zihinsel bir olumlama ya da reddetme olarak düşünmemiz daha makul olacaktır der.

İkinci olarak, Reid'e göre olumlama ya da reddetme sıklıkla bir tanıklığın ifadesi olarak kullanılır. Tanıklık dediğimiz şey ise yargılamadan farklı olan bir zihinsel eylemdir ve yargılamadan ayrılması gerekir. Reid yargılama konusunu tartışırken

[32] EIP, 6,1, s.218

sıklıkla bir mahkemeler ile bir alegori kurar ve yargıç örneğini kullanır. Yine burada da Reid tanıklık konusunda bir yargıcın bir tanığa gözleriyle gördüklerini sorduğunda bu kişinin bir şeyi olumlayarak ya da reddederek tanıklığına göndermede bulunacağını belirtir. Bu durumda bu kişinin ortaya koyduğu önermeler yargılamasının değil tanıklığının bir ifadesi olacaktır.

Tanıklık yargılamadan farklı olarak sosyal bir eylem olarak görülebilir. Böylece sosyal bir eylem olmasından ötürü, kelimeler ya da işaretlerle ifade edilmesi çoğunlukla zorunlu olacaktır. Reid'e göre, sessiz tanıklık diye bir şeyden bahsetmek bir anlamda çelişik olacaktır fakat pekâlâ sessiz yargılamadan bahsedebiliriz. Sessiz yargılamada herhangi bir çelişki bulunmayacaktır ve yargılama ifade edilmeksizin büsbütün bir halde bulunabilecektir. Yine benzer şekilde yanlış bir tanıklıktan bahsedebiliriz ve bu tam da yalan dediğimiz şeyi ortaya koyar. Fakat yanlış yargılama dediğimiz şey bir yalan değil daha ziyade bir hatadır.

Tüm dillerde tanıklık ve yargılama aynı konuşma formları ile ifade edilse bile, herkes bir yalan ile yargılamadaki bir hata arasındaki farkın bilincindedir. Burada bunu sağlayan şey, Reid'e göre, kişinin söylediklerinin içeriği ve bağlamıdır. Bu sayede herkes karşısındaki kişinin bir tanıklığından mı yoksa yalnızca yargısından mı bahsettiğini anlayabilir ve bunlar arasında bir ayrım yapabilir.

Reid tüm bunlarla beraber, yargılamanın yalın ayrımsama ya da bir şeyin yalın biçimde kavranmasından tamamen farklı türden bir zihinsel eylem olduğunu belirtir. Keza hakkında yargı verdiğimiz şeylerin bir kavramına sahip olmadan bu şeyler

hakkında yargı vermemiz mümkün değildir. Fakat yine de ortada herhangi bir yargı yokken de bu şeylerin kavramlarına sahip olabiliriz. Yargılama yalnızca önermelerle ifade edilebilirken bir yalın ayrımsama bir kelime ya da kelime grubu ile ifade edilebilmektedir. Önerme tamamlanmış bir anlam sağlarken bir kelime ya da kelime grubu ile sunulan ifade tamamlanmış bir anlam sunmaz. Yine bir önermenin yalın ayrımsanmasından bahsedebiliriz. Fakat bir önermeyi kavramakla, yani ne demek olduğunu kavramakla, onun doğru ya da yanlış olarak yargılanmasının farklı şeyler olduğunu bilir. Tüm bunlarla beraber yargıların doğru ya da yanlış olacağı kendiliğinden açıktır. Fakat yalın ayrımsama ya da kavrama ya doğru ya da yanlış olacaktır gibi bir şey söylemek Reid'e mümkün görünmemektedir.

Bir yargı, diğer yargılarla çelişebilir ve bir kişinin aynı anda çelişik iki yargıya sahip olması imkânsızdır. Fakat çelişik önermeler herhangi bir zorluk olmaksızın aynı anda kavranabilir. Örneğin; güneş dünyadan büyüktür ve güneş dünyadan büyük değildir önermelerini ele aldığımızda bir kişinin bu cümlelerin ikisinin de anlamını kavrayabileceğini söyleyebiliriz. Fakat her ne kadar bir kişi bu iki cümlenin de anlamını kavrasa da ikisini aynı anda doğru olarak yargılayamaz. Eğer birisi doğru ise diğeri zorunlu olarak yanlış olacaktır. Tüm bunlar Reid'e göre yargılama ve yalın ayrımsamanın zihnin tamamen farklı eylemleri olduğunu göstermektedir.

Anlama yetisine sahip olacak kadar olgun insanlarda[33] yargılama zorunlu olarak tüm duyumlara, duyu algılarına, bilinçliliğe ve belleğe eşlik eder. Bir kişinin örneğin acı hissettiğinde acı içinde olduğuna dair bir yargı vermesi ve buna inanması Reid için

[33] Burada Reid, çocukların ve belirli engellere sahip insanların itiraz konusunu haline getirilmemesi için olgun insanlardan bahsettiğini söyleyebiliriz

apaçıktır. Bir nesneyi algılayan kişi, gerçekten o nesneyi algıladığına ve onun tam da onu algıladığı gibi olduğuna inanır. Böylesi bir yargıdan kaçınmak bir insanın gücü dâhilinde değildir. Aynı durum bellek ve bilinç için de geçerlidir. Reid'e göre bahsettiğimiz tüm bu yetilere bir *hüküm (determination)* eşlik eder. Burada bahsedilen hüküm de bir şeyin doğru ya da yanlış olması ve nihai bir şekilde inanç haline gelmesidir. Ve Reid'e göre burada bahsedilen hüküm, yargılamanın ta kendisidir. Hüküm de yine yargılamanın ta kendisi olduğu için kavrama ve yalın ayrımsamadan tamamen farklı bir şey olarak düşünülmelidir.

Reid'in yargılar noktasında öne attığı bir diğer düşünce yargıların neye ilişkin olduğuna dairdir. Yargılarımız ya zorunlu şeyler üzerinedir ya da olumsal şeyler üzerinedir. Örneğin, matematiksel kesinliklerden bahsettiğimizde bunlar üzerindeki yargılarımız zorunlu şeyler üzerine olmuş olacaktır. Bu tür zorunlu önermelere yönelik onayımız, duyumun, belleğin ya da bilincin herhangi bir faaliyetinde temellenmez. Aynı şekilde böylesi bir zorunluluk olgusu bahsedilen faaliyetlerin herhangi birisi ile uzlaşmaya gerek de duymaz. Tüm bu zorunluluklarla ilerleyebilecek tek zihinsel faaliyet kavrama dediğimiz şeydir. Kavrama daha önceden söylediğimiz gibi zaten tüm yargılamalara da eşlik eden bir şeydir. Reid, zorunlu şeyler üzerine yaptığımız yargılamalarımızı *saf yargılama* olarak adlandırır.[34] Fakat bu ismi olumsal şeyler üzerine getirdiğimiz yargılar için kullanamayız. Çünkü olumsal şeyler üzerine getirdiğimiz yargılarımız zihnin diğer faaliyetlerine dayanmak zorundadır.

[34] EIP, 6,1, s.220

Reid'e göre sıradan dil, belleği ve bilinci, yargılamanın yetileri olarak gösteren birçok konuşma formunu içermektedir. Bir kişinin renkleri kendi gözleriyle, sesleri kendi kulaklarıyla yargıladığını söyleriz. Duyuların apaçıklığından, belleğin apaçıklığından bahsederiz. Burada bahsedilen apaçıklık da yargılama için köken oluşturur. Ve bir apaçıklık ya da açık bir delil gördüğümüzde de yargı vermememiz imkânsızdır. Bir şeyi görmekten ya da hatırlamaktan bahsederken, bunu doğru olarak yargıladığımızı neredeyse hiçbir zaman ekleme gereği duymayız. Keza böyle bir ekleme gereksiz olacaktır. Herkes gördüğü ya da hatırladığı şeyi doğru olarak yargıladığını bilir. Bu aynı şekilde kendiliğinden açık ya da sağlam şekilde kanıtlanmış şeylerden bahsederken de geçerlidir. Bunları da doğru olarak yargıladığımızı söyleme gereği duymayız. Çünkü herkes bir şeyi kendiliğinden açık ya da kanıtlanmış olarak düşündüğünde, onu doğru bir şey olarak yargılar.

Reid, konuşmalarımızdaki bu olgudan kaynaklı olarak, filozofların duyu algısında, bellekte ve bilinçte herhangi bir yargının bulunmadığını düşünmüş olabileceklerini belirtir. Çünkü üstte de bahsettiğimiz gibi, bunları doğru olarak yargıladığımızı vurgulama gereği duymayız. Reid'in bahsettiği filozoflara göre tüm bu yetiler yalın ayrımsamanın ya da idealarımıza ulaşmamızın farklı türleridirler ve yargılama bu yetilerin faaliyetlerinin bir parçası değildir.

Reid'e göre, filozofların hatalı bir biçimde yargılamanın alanını kısıtlamalarına verilebilecek diğer bir olası açıklama; yargılamanın duyuların, belleğin ve bilincin apaçıklığına dayanması ve bunun da her insanda farklı düzeylerde bulunabileceğine yöneliktir. Filozoflar hiçbir zaman duyularımızla, belleğimizle, bilincimizle uygun

düşmeyecek yargılamanın ya da yalın ayrımsamanın tanımını vermeye muktedir olamamışlardır. Böylesi bir yargılama saf biçimde doğanın bir hediyesidir ve bunları geliştirmek için yapabileceğimiz hiçbir şey yoktur. İnancı kurmak için kendi çabamız olmadığı gibi onları yıkmak için de bir çabamız olamaz.

2.2. Kavrama Yetisi ve Yönelimsellik

Reid'e göre kavrama, diğer tüm zihinsel yetilerimiz birçok zihinsel olayı kavramımıza yardım ederken, tüm bu yetileri kavrayan bir kavramdır. Örneğin, karşımızda bir nesnenin varolduğuna dair ya da bir nesneye yönelik imgelemde bulunduğumuzda ya da bir nesnenin tüm türlerinde ortak olan bir takım özellikleri hakkında genellemeler yaptığımızda, kavrama yetimizi daima harekete geçiririz. O halde zihnin tüm faaliyetlerinin içerisinde mutlaka kavrama bulunacaktır. Kavrama, tüm faaliyetlerimiz ile beraber bulunurken, kavramanın kendisinin zihnin diğer yeti ve faaliyetlerine böyle bir bağı yoktur. Kavrama yetisi bu bağlamda tüm zihinsel faaliyetlerimizin merkezinde bulunur. Böylece kavrama yetimiz, her zaman bir şeyin kavranmasına ilişkin olduğu için, zihinsel olaylara yönelimsel bir içerik de sağlar.[35] Keza Reid'in kavramaya ilişkin tüm söylemlerinde kavramanın her zaman bir başka şeyin kavranması olarak vurgulandığına da dikkat etmek gerekmektedir.[36]

[35] Gallie Roger, Standford, Conceiving
[36] Ryan Nichols, Thomas Reid's Theory of Perception

Buradaki yönelimsellik kavramı oldukça önemlidir. Her ne kadar yönelimselliğin nasıl açıklanabileceği Reid için bir bilinmez olarak görünse de, onun için zihnin yönelimselliği zihnin yadsınamaz bir karakteristiği ve kapasitesidir. Zihnin böylesi bir kapasitesinin yadsınması saçmadır. Hume için ise bu durum, idealara yönelik yönelimsel içeriği çağrışım ilkeleri ile açıklamak istemesiyle aşılmaya çalışılır. [37]Reid'in felsefesinde kavrama yetisi, ideler öğretisinin aksine, karşısındaki fiziksel nesneyi yönelimsel bir nesne olarak ele alır. İdeler öğretisinde ise, kavrama, algılama, yargılama ve inanç, bizlerin kendi zihinlerimizdeki ideaları algılamamızın farklı yollarından başka bir şey değildir.[38]

Reid, insanların kendi düşüncelerinin yönelimsel içeriklerinin farkında olduklarını ve bunları bildiklerini söyler. Eğer bir nesne hakkında düşünüyorsak, o nesne hakkında düşündüğümüzün farkındayızdır. Reid'in sözünü ettiği bu yönelimsel içerik, ideler öğretisine yönelik bir eleştiriyi de içermektedir. Çünkü ideler öğretisine göre ideaların *temsil edici* rolleri söz konusudur. Yani bizler, karşımızdaki bir nesneyi değil, o nesnenin temsil ettiği ideaları algılarız. Böylesi bir ideayı oluşturmak için o nesneye dair her türlü inancın askıya alınması gerekir. Bu da yalın ayrımsamadır. Peki yalın ayrımsama nasıl işler?

[37] Hume'a göre zihnin belirli düşüncelerin üzerinden ilerlemesini ve belirli düşüncelerden belirli sonuçları çıkarmasını sağlayan çağrışım ilkeleri bulunur. Bu çağrışım ilkeleri benzerlik, uzay ve zamanda bitişiklik ve neden-etki olmak üzere üç tanedir.

[38] Thomas Reid, EIP, 4,1, s. 161

2.3.Algılama ve Kavrayış

İdeler öğretisinin temelinde, kavrama, yalın ayrımsama[39] olarak konumlandırılır. Yalın ayrımsama, tarih boyunca mantıkçılar tarafından kavrama, imgeleme, anlama, bir şeyin kavramına sahip olma gibi kelimelerle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Yalın ayrımsama, bir şeyin, o şey hakkında herhangi bir yargı ya da inanç olmaksızın yalın şekilde kavranmasıdır. Bu noktada Reid, eğer bunun katı mantıksal bir mantıksal tanım olarak göreceğimizi düşünürsek, yalın ayrımsamanın ve kavramanın pekâlâ aynı anlama gelen şeyler kabul edilebileceğini söyler. Fakat Reid için temel de bir sorun görünür. O da şudur ki; zihnin en basit yetilerine yönelik herhangi bir tanım sunamayız ve bu yetiler mantıksal biçimde tanımlanamazlar. Bunların açık bir kavramına sahip olmak bir tür his gibidir.

İdeler öğretisine göre, zihnin kendi ideaları ile ilgili olarak ilk faaliyeti yalın ayrımsamadır. [40] Yalın ayrımsamanın temel işlevi olarak da Locke'dan hatırlayacağımız üzere, ideaların karşılaştırılmaları ve anlaşmazlık ya da anlaşmazlıklarına bakılır. Fakat Reid'e göre bu ilerleyiş içerisinde hatalar vardır. "Ayrımsama, inanç ve bilgiye eşlik eder ve yalın ayrımsamanın her zaman öncesinde gelmek zorundadır" *(Inquiry 2.4, 29/106b–7a).* Reid bu noktada bir analoji sunar. Bizler bir elmayı algıladığımızda, elmayı tüm olarak algılarız. Elmanın basit ilkeler ve elementlerden oluşturulduğu doğru da olsa, bizlerin tüm halde bulunan bir nesne olarak elma algısı, elmanın parçalarını analiz etmemize ve bizlerin duyusal deneyimimizin bileşenlerini analiz etmemize önceldir. Örneğin, bizler elmayı bir elma olarak görürüz ve yalnızca daha sonradan

[39] Yalın ayrımsama *(simple apprehension)* çevirisi Aziz Yardımlı'dan alınmıştır.
[40] Inquiry, 2,4, s.14

düşüncemizde elmanın rengini tespit ederiz. Aynı şekilde, bizlerin nesnelere dair yönelimsel farkındalığımız doğal olarak algı ile beraberdir. Bizler nesneleri algılarız ve doğrudan algılarımızın hakkında düşündüğümüz nesnelere ilişkin olduğunu varsayarız.[41]

Burada Reid'in eleştirisi Locke'a yönelir. Locke'un 'idea' sözcüğünü kavram anlamına gelecek şekilde kullandığını belirtir. Yine aynı şekilde Locke, algı sözcüğünü de kavrama ya da ayrımsamaya işaret eden idea sözcüğü ile aynı anlamda kullanır. Bu noktada da algının zihnin ilk yetisi olduğunu belirtir ve idealarımız tarafından harekete geçirildiğini vurgular. Locke için zihnin ilk faaliyeti budur. Yalın ayrımsamanın tek nesnesi bu bağlamda ideler öğretisine göre idealar olacaktır. Reid burada Locke'un algıya şeylerin yalın kavramları anlamını yükleyerek Descartes gibi düşünürlerin geleneğini takip ettiğini düşünür. Bu noktada kavrama ve algılama isimleri bizlerin kendi zihinlerimizdeki ideaları algılamamıza işaret eder. Böylece böylesi bir sistemde algılama ile kavrama arasında herhangi bir fark konumlandırmamız mümkün olmayacaktır. Fakat Reid'e göre bu ikisi hem ortak dil hem de sağduyu tarafından ayrılmaktadırlar. Bundan kaynaklı olarak böylesi bir sisteme güven duymak mümkün değildir.

Reid'e göre, inançlarımızın, belleğin ve algıların kökenini yanlış anlamak bizleri hatalara sürükler. Bu noktada Reid, bizlerin dışsal nesneleri onları kavramaya başlamadan önce algıladığımızı belirtir. "Nesnelerin kavranması zihnin onlar hakkındaki ilk eylemi değildir. Dışsal nesneler, basit şekilde kavranılmadan önce duyularımız tarafından algılanırlar. Eğer bir kişi, daha önceden renkleri hiç görmemiş ise, onları asla

[41] Ryan Nichols, Thomas Reid's Theory of Perception

kavrayamayacaktır. Ve aynı şey, duyumun yalın nesneleri hakkında da söylenebilir. Bundan dolayı, kavramanın inanç ya da yargılama ile beraber bulunduğu ortaya çıkar ve birçok durumda bu yalın kavramadan önce gelir. Ve yargılamalarımızı yalın kavramlarımızı kombine ederek ve onları bir araya getirerek oluşturduğumuzu söylemek yerine, yalın kavramlarımızı dışsal duyularımız ya da bilinçliliğimiz ve diğer yargılama güçlerimiz gibi yargılarımızı analiz etmemiz yoluyla oluşturduğumuzu söylemek hakikate daha yakın olacaktır." *(EIP 4.3, s. 178)*

Görüldüğü üzere Reid, ideal sistemin, zihnin ideaları ile ilk işlemi olduğunu ileri sürdüğü yalın ayrımsamadan ziyade, zihinlerimizin içeriğinin dışsal nesnelere yönelim halinde olmamız olduğunu savunur. Böylece Reid için, dışsal nesnelere ulaşmak adına duyularımızdan daha ötede bir araç aranması da anlamsız olur. Fakat gördüğümüz üzere Reid'in bu net tavrı kendisinden önceki ve çağdaşı olan her filozof tarafından savunulmaz. Bu bağlamda bir sonraki bölümde Reid'in ortaya koyduğu sağduyu temelli düşüncelerinin karşısında filizlenmiş olan ideal sistem düşünürlerine göz atacağız.

3. Deneyci Geleneğin İdeler Anlayışı ve Şüpheci Yaklaşım

İdea kavramı tarihte her zaman Reid'in düşündüğü bağlamdaki gibi olumsuz bir içerikle dolu olmamıştır. İnsanın anlama yetisini açıklama noktasında önemli bir payı da olmuştur. Reid'e göre ideaların doğalarında diğer her şeyin varoluşuna yönelik uygun olmayan bir şey bulunur. İdeaların felsefe tarihindeki konumları da zamanla birçok değişikliğe uğramıştır. İlk olarak bunlar şeylerin imgeleri ya da temsil edici mütevazı karakterleri olarak sunulmuştur. Bu karakter en başta Reid'e zararsız görünmüştür. Bu karakterler aynı zamanda insan anlağının faaliyetlerini anlama ve açıklama noktasında da yarar gösterirler. Fakat ne zaman sağduyunun alanına girip, kendileri dışındaki her şeyin varlığını kuşkulu bir duruma attılarsa o zaman idealar her türlü güvenilirliğini yitirmiştir. Bu süreçten sonra da Reid için ideal sistem ve ideler öğretisi her zaman sonu mutlak bir septisizmle sonuçlanacak ön kabullerle hareket etmiştir. Filozoflar idealar hakkında açık şekilde düşünmeye başlayıp, felsefelerinin temeline oturttuklarından beri, idealar mevzu bahis karakteristik bileşenlerini gölgede bırakarak, kendileri dışındaki bütün şeylerin varoluşlarını sarsıntıya uğratmıştır. İlk olarak maddi şeylerin varlıklarını yok sayma noktasına gelirler. Böylece tüm ikincil nitelikler idealar ya da izlenimler haline gelirler. Berkeley de aynı ilkeler üzerinden ilerleyerek birincil niteliklerin de doğada idealar ve tinlerden bağımsız varoluşları olmadığını ileri sürer. Tüm bunlarla Reid'e göre, idelerin zaferi David Hume tarafından elde edilecektir. Çünkü Hume, ne birincil niteliklerin taşıyıcısı olması bağlamında maddi töze ne de bunların daimi algılayıcısı olarak tinsel töze bir duygudaşlık göstermeyecektir.

Reid'in ideal sistemi özellikle Descartes'tan başlatmasının sebebi, Descartes'ın zihni ve bedeni iki ayrı töz olarak birbirinden ayırmasına ve bundan sonra gelişen felsefenin de bu iki töz arasındaki bağlantıyı kurma çabası içerisinde olması ile açıklanabilir. Descartes ile beraber başlayan bu sistemin temelinde yatan idealar, düşüncenin nesneleridir. Bu bağlamda bu sistem için, bir kesinlik içerisinde kökensel olarak görebileceğimiz tek inanç, idealarımıza olan inancımızdır. Bunun dışındaki diğer nesnelere olan inanç, bu temel inançtan yola çıkılarak gösterilebilir ancak. Bu sistem sağduyunun ilkelerinden yalnızca bir tanesini ilk ilke olarak kabul eder. Bu da; düşüncelerimizin, duyumlarımızın ve bilincinde olduğumuz her şeyin gerçek bir varoluşa sahip olmasıdır. Bu, ideal sistem tarafından ilk ilke olarak kabul edilir fakat bunun dışındaki her şey aklın ışığı tarafından açık hale getirilmek zorundadır.[42] Buradan şunu anlıyoruz ki bazı şeyler kendiliğinden bilinirken, bir takım diğer şeyler bu kendiliğinden bilinen şeylerden çıkartılır.

Reid'e göre, Descartes ve takipçilerinin yaptığı gibi, kökensel inançların tüm düşünülebilir şüphelerden muaf olacağı konusunda ısrarcı olursak, herhangi bir temele sahip olamayız. Descartes'ın öncel önermelerinden nasıl emin olduğunu soracak olursak, buna verilecek cevap Descartes'ın bilinçliliğin tanıklığına olan güveni olacaktır. Düşündüğünün bilincindedir ve daha fazla da bunu tartışmaya gerek yoktur. Fakat Reid'e göre bir kişinin bilincinin onu yanıltmayacağını söylemek mümkün değildir. Öteki tüm yetilerimizden şüphe duyarken nasıl bilinçli olmamıza dair bir güven oluşturabiliriz ki?

[42] Thomas Reid and Scepticism His Reliabilist Response, 2, s.20

Reid'in kartezyen düşünceye getirdiği bir diğer eleştiri, cogitonun tek başına diğer şeylerin varlığını yalnızca yargılama ile açıklamaya yetmeyeceği yönündedir. Özellikle de diğer yetilerimizin bizleri yanıltacağını düşünürken böyle bir şeye ulaşmak oldukça güçtür. Reid şöyle söyler aynı zamanda; ''Bir kişi daha açık olan ilk ilkelerden diğer ilk ilkeleri çıkarmak istediğinde daima sonuçsuz bir akıl yürütmenin içerisine düşecektir.'' Çünkü sağduyunun ilk ilkelerinden daha açık olan başka ilkeler yoktur. Reid'in bilince dair getirdiği temel eleştirilerden bir tanesi, tüm yetilerin eşit derecede sınırlı ve mükemmel olmamasıdır. Yani salt bir tanesini temele alarak onu en açık ilke olarak sunmanın herhangi bir makul temeli olmayacaktır. Birine diğerlerinden daha fazla güven duymak keyfi olacaktır. [43] Bu, aklın kendisi için de geçerli bir düşüncedir. Reid kendisine bir septiğin neden dışsal nesnelerin varlığına inandığını sorduğunu söyler. Septik düşünceye göre muhakeme hakikatin tek yargıcıdır ve muhakemeye dayanmayan her türlü fikri ve inancı atmalıyızdır. Fakat bu noktada Reid, neden muhakemeye algıdan daha fazla güvenmemiz gerektiğini sorar. Her ikisi de doğa tarafından insanlara bahşedilmiş yetilerdir. Ve doğa birisine güvenmeyerek ondan şüphe duymama neden oldu ise, bunu diğeri için yapmadığını nereden bilebiliriz ki? Bilinç, bellek, dışsal duyu ve muhakeme yetileri doğanın eşit hediyelerdir.

Tarih içerisinde septik düşünceler, kendilerini başka şekillerde göstermişlerdir. 18. Yüzyılın ortalarında ise temelde dört önemli septik düşüncenin varlığından bahsetmek mümkündür. İlk olarak bahsedilebilecek olan septik düşünce biçimi Pyrrohan septisizmidir. Bu septik geleneğe göre, önerme olarak sunduğumuz hiçbir şeye bir kanıt sunamayız. Bir önermenin karşıtı olarak sunulabilecek bir önerme de ilki kadar doğru

[43] Thomas Reid and Scepticism His Reliabilist Response, 2, s.23

olabilme potansiyeline sahiptir. İkinci olarak bahsedebileceğimiz septik gelenek kendilerine 'Yeni Akademi' ismini bir veren bir ekole mensup filozofların geleneğidir. Bu geleneğe göre herhangi bir şeye ilişkin herhangi bir kesinliğe ulaşamayız. Pyrrohan septisizminde olduğu gibi değil iki karşıt önermenin eşit derecede doğruluk payı içermesi, herhangi bir şey hakkında bir kesinlik iddiasında bulunmamız imkânsızdır. Bu iki tür septik geleneğin yanında ise, modern felsefenin kurucusu olarak adlandırılan Rene Descartes'ın ortaya koyduğu Kartezyen şüphecilikten bahsedebiliriz. Kartezyen şüphecilik, saydığımız diğer iki tür şüphecilikten farklı olarak yöntemsel bir şüpheciliktir. Burada amaç kendiliğinden açık olan şeylerin bilgisine varabilmek adına tüm inançlarımızı ve bilgilerimizi askıya alarak onlardan şüphe duymaktır.

Bahsedilebilecek septik düşüncelerin sonuncusu ise John Locke'un felsefesi ile ortaya çıkmıştır denebilir.[44] John Locke, her ne kadar Reid'e göre ideler öğretisinin bir filozofu olsa da, doğuştan ideaların varlığını reddeder. Locke'a göre, bizlerin anlama yetisi bu bağlamda oldukça kısıtlıdır. Bizler geometri ve aritmetikle, sezgisel ya da açık ve seçik bilgilere sahip olabiliriz. Fakat bizim düşüncelerimiz daha ziyade olası olan durumlarla ilgilenir. Bu olasılıklardan bazıları kesinliğin çok yakınında bulunsalar bile, bunlar hakkında şüphesiz kesinliklere ulaşmamız mümkün olmayacaktır. Bunlar, yaşamlarımızı sürdürebilmemiz için, kesin bir bilgi halinde olmasalar bile, yeterlidirler. Locke'un kendisi doğrudan bir septik olarak kabul edilmese bile, tüm deneysel kanıtları olasılık derecesinde değerlendirme noktasında durmuştur. Bu açıdan Reid'den önce gelen ve Reid'in ideler öğretisinin takipçileri dediği İngiliz deneycilerine yönelik incelemeye Locke ile başlayabiliriz.

[44] The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment, 6, s.117

3.1. John Locke'un Birincil ve İkincil Nitelikler Ayrımının Eleştirisi

Reid, ideler öğretisinin filozofları dışsal dünyanın varlığını ellerindeki her türlü araca rağmen gerekçelendirme çabalarında başarısız olduklarını ortaya koymuştur.[45] Böylesi bir gerekçelendirme çabası dışsal dünyanın varlığına dair sezgisel bilgimiz sağduyunun alanına ilişkin olduğu için her zaman başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve sonuçlanacaktır.[46]

Dışsal dünyanın varlığına ilişkin argümanları ile en çok öne çıkan İngiliz düşünürü olarak John Locke'u gösterebiliriz. Keza kendisinden sonra gelen İngiliz deneycileri Locke'un argümanlarından yola çıkarak düşüncelerini inşa etmişlerdir. Locke'un dışsal dünyanın varlığına ilişkin geliştirdiği argümanların başlıcası olarak birincil ve ikincil nitelikler ayrımından bahsedebiliriz. Burada Locke, bizim dışımızdaki nesnelerin iki niteliği olduğundan bahseder.[47] Bunlardan ilki, yani birincil nitelikler, nesnelerin kendilerinde bulunan ve her türlü değişmeye rağmen olduğu gibi kalan niteliklerdir. [48]İkincil nitelikler ise, nesnelerdeki birincil niteliklerin bizlerde bir takım duyumlar üretme güçleridirler. Bunlar doğrudan nesneye ait değillerdir, daha çok algılayan bir özneye bağımlı haldedirler. [49]

Bu noktada şunu söylemek mümkündür; Locke için birincil nitelikler dışsal dünyanın teminatını oluşturlar. [50] Çünkü birincil nitelikler onları algılayan özneden

[45] Inquiry, s.
[46] *A.g.e.* s.
[47] İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, s.180
[48] *A.g.y.*
[49] *A.g.y.*
[50] Çünkü bu nitelikler varolmak için nesnenin kendisini zorunlu kılmaktadır.

bağımsız olarak cismin kendisindedir. Birincil nitelikler, bizlerde kendi idealarını kendilerine benzer biçimde oluştururlar.[51] Zihnimizdeki bu idealar, dışsal nesnelerin temsilleri olarak rol alırlar. Bundan sonraki her düşüncemizde bu idealar ile yola çıkılır. Düşünülen şey dışsal gerçeklikte yer alan bir şey değil fakat doğrudan zihnin ideaları olur.[52] Birincil niteliklerin idealarıda söylediğimiz gibi onları andıran ve onlarla benzerlik taşıyan idealar olurlar. Fakat ikincil niteliklerin idealarıaçısından bunları söylemek mümkün olmaz. İkincil niteliklerin idealarıbirincil nitelikler tarafından oluşturulurlar ve doğrudan algılayan öznenin kendisine bağlıdırlar. Böylece nesnelerin birincil niteliklerinin duyum oluşturma gücü olarak yorumlayabileceğimiz ikincil nitelikler nesnenin kendisi ile herhangi bir benzerlik içermez.[53]

Birincil nitelikler noktasında, Locke'un düşünceleri bizleri maddi bir tözün karşısına getirir.[54]. Fakat yine de Locke böyle bir tözün açık ve seçik bir şekilde bilinebileceği iddiasında bulunmaz.[55] Maddi töz, varolduğunu varsaydığımız, o olmadan var olamayacak şeylere dayanak oluşturduğunu düşündüğümüz fakat çoğunlukla bilinemeden kalan bir şeydir. Maddi töz her ne kadar bilinmeden kalan bir şey de olsa, buradan çıkarılacak doğal sonuç, bu maddi töz varsayımının dışsal dünyaya bir gerçeklik sunduğudur. Burada, bir çıkarım doğrultusunda dışsal dünyaya bir gerçeklik sunulduğundan bahsetmemiz mümkündür. Keza Locke'a göre nesnelerin birincil niteliklerini doğrudan algılasak bile, bunların değişmeden kalan bir taşıyıcıya *(substratum)* ait olduklarını ortaya koymak akıl yürütme sürecimizin nihayetinde ortaya

[51] *A.g.e.* s. 183
[52] *A.g.e.* s. 133
[53] *A.g.e.* s. 183
[54] *A.g.e.* s. 388
[55] *A.g.e.* s. 389

koyduğumuz bir şey olacaktır.[56] Burada deneyimin ötesine geçen ve bir varsayım haline gelen bir düşünceden bahsetmemiz mümkün olabilir.[57] Locke, cisimler hakkındaki bilgilerimizin, kesin olmasalar da, cisimlerin varlığı hakkında herhangi bir şüpheye de yol açmadıklarını öne sürmektedir.

Reid böylesine bir çabanın saçma ve bir o kadar da beyhude olduğunu belirtecektir. Dışsal dünyanın gerçekliğine olan inancımız, bizim yapımızdan kaynaklanan kökensel bir inançtır. Bunu temellendirmek için uğraşmak anlamsızdır. Bu tarz ilk ilkeler, gerekçelendirilmelerinden daha ötede inanılırlar ve bundan daha fazla bir temele ihtiyaç duymazlar.

Locke'un bilgi üzerine bu yaklaşımı, var olmasına yönelik olarak bir ön kabul dışında bilgimizi genişletemeyeceğimiz bir dış dünyayı ortaya koyar. Locke'un bu öncüllerini kabul ederek bunlar üzerinden ilerleyen Berkeley'e herhangi bir şekilde bilgisine sahip olamayacağımız bu dışsal gerçekliğe ilişkin ileri sürdüğümüz argümanların geçerliliğini tartışmak ve bunları reddetmek kalmıştır.

[56] *A.g.e.* s. 388

[57] Çünkü deneyimin ötesine geçen her şey daha sonra deneyim tarafından doğrulansa bile, bu doğrulanma gerçekleşene kadar bir varsayım kategorisinde kalmak zorunda kalacaktır. Töz düşüncesi de deneyimin kendisinden beslenmeyen ve deneyim tarafından doğrulanamayacak bir varsayımdır.

3.2.Berkeley'in Maddi Töz Reddinin Eleştirisi

Locke'un birincil ve ikincil niteliklere dair geliştirdiği argümanların tartışmasının farklı bir boyutu bu kez George Berkeley'de karşımıza çıkar. Berkeley için Locke'un düşüncelerindeki temel sorun, birincil niteliklere zihinden bağımsız olma ve cisimsel bir töz olma özelliğinin yüklenmiş olmasıdır.[58]

Berkeley ikincil niteliklerin zihne bağımlı olduklarını kabul eder fakat en temel ayrılık noktaları birincil nitelikler doğrultusunda ortaya çıkar. Locke bahsettiğimiz gibi birincil niteliklerin cisimlerin kendisine ait olan tözsel nitelikler olduğunu düşünerek bir maddi tözün varlığını varsaymıştır. Fakat bu Berkeley için güvenilir bir argüman değildir. Çünkü Berkeley'e göre ikincil nitelikler gibi birincil nitelikler de algılayan zihne tabidirler.[59] Nesnenin nitelikleri arasında yapılan bu sözde ayrımın bir anlamı olmadığını düşünür Berkeley. Böylesi bir iddia kanıtlanamaz ve yalnızca bir inanış olarak varlığını sürdürebilir. Çünkü Berkeley'e göre bizler doğrudan doğruya idealarımızı algılarız.[60] Maddi şeyler ve onların nitelikleri kavrayışımızın ötesindedir. Bu bağlamda Berkeley'e göre zihinde idealar dışında herhangi bir şeyin ayrışması ya da birleştirilmesi de mümkün değildir. Çünkü bir idea yalnızca ve yalnızca bir başka idea ile benzerlik içerisinde olabilir. [61]

Buradaki bir diğer tartışma noktası ise, birincil niteliklerin nesneye ait olmakla beraber değişmeyen nitelikler olarak değerlendirilmesidir. Nesneye ait olan ve

[58] George Berkeley, Principles of Human Knowledge and Three Dialogues, s.27
[59] *A.g.y.*
[60] *Ag.e.* s.24
[61] *A.g.e.* s.27

değişmeyen nitelik düşüncesini Berkeley kabul etmez. Keza ikincil niteliklerin algılayan özneye ait olduklarına ilişkin argümanlar birincil nitelikler için de eşit ölçüde geçerli olur. Böylece birincil nitelikler de ikincil nitelikler gibi algılayan özneye bağımlıdırlar ve bunların algılanış biçimleri değişmeden kalmaz. Keza bir nesnenin birincil ve değişmeyen nitelikleri olduğu ileri sürülen şekil, hareket vs. gibi şeyler de pekala değişebilmektedir.[62] En azından ikincil niteliklere dair söylenen algılayan zihne bağımlı olma bağlamında değişebilmektedir. Örneğin yuvarlak bir cisim her zaman algılayan özneye yuvarlak görünmez. Bunun birçok sebebi olsa bile, yine de birincil nitelikteki değişmezlik ve bizde oluşturduğu idea ile olan benzerliği düşüncesi sallantıya girer.

Böylece Berkeley her ne kadar ortaya koyduğu sonuçlarla bir İngiliz deneycisinden oldukça farklı bir noktaya varsa da, yine de duyuma sağdık kalma ısrarı içerisindedir. Görünenlerin ötesinde, varlığı bizim için bir bilinemez olan fakat yine de tüm bu niteliklerin taşıyıcısı olarak konumlandırılan maddi töz düşüncesi aklın bir çıkarımından ibarettir ve içerisinde belirli çelişkiler içermektedir.[63] Böylece bilgi nesnesi olarak doğrudan algıladığımız idealarla sınırlamamamız, varlığı hakkında yalnızca bir takım çıkarımlara sahip olduğumuz ve hakkında bir kanıt üretemediğimiz maddi töz anlayışından çok daha makul görünmektedir.

Ayrıca Berkeley, Locke'un birincil ve ikincil nitelikler arasında ortaya koyduğu neden-etki ilişkisine de eleştiride bulunur. Bu nokta, birincil niteliklerin nesneye ait olması, ikincil niteliklerin ise algılayan özneye ait olması bağlamındaki düşünceleri eleştirmek kadar kolay değildir. Keza Berkeley varolan her şeyin bir nedeni olmalıdır

[62] *A.g.e.* s.27
[63] *A.g.y.*

ilkesini kabul eder.[64] Böylece bizlerde bulunan idealar da nedensiz bir biçimde bizim zihnimizde bulunmazlar. Fakat idealarımızın nedeni olarak ortaya konulabilecek bir maddi töz düşüncesi Berkeley için kabul edilebilir bir şey değildir.

İdealarımız ile dışsal nesne arasındaki neden-etki ilişkisini savunan düşünürlere göre, idealarımız, belirli dışsal nesnelerin bizim üzerimizde bıraktıkları etkilerdir. Aynı şekilde böylesi idealarımızın varolması, onları bizde oluşturan bir takım dışsal nesneleri de kabul etmemizi gerektirmektedir. Bir nedenden bir etkinin ya da bir etkiden bir nedenin çıkarılması Berkeley için çok makul olsa da, neden olarak gösterilen şeyin maddi bir töz olması kabul edilemez. Çünkü Berkeley için, tıpkı bir ideayı yalnızca bir başka idea ile karşılaştırmamızın mümkün olması gibi, bir nedenden etkiyi ya da etkiden nedeni çıkarabilmemiz için de her ikisinin aynı şekilde bilgi alanımıza dâhil olması gerekir. Fakat daha önceden de belirttiğimiz üzere bizler zihnimizdeki idealardan başka bir şeyin bilgisine ulaşamayız.

Berkeley'in bu noktadaki bir diğer itirazı, neden olarak gösterilen şeyde bir etki yaratabilecek gücün olması gerektiğidir. Fakat maddi cevher bir etki yaratacak şekilde aktif olarak konumlandırılmaz. Bu daha ziyade pasif ve güçsüz bir şeydir. Yine benzer şekilde maddi cevherin algıya sahip olmadığını ve herhangi bir biçimde bilinçli olmadığını söylemek mümkündür. Maddi varlık dediğimiz şey bilinçsizdir. İdealarımız zihnin içerisinde varolan şeyler olduğundan dolayı ve bizler de bilinçli varlıklar

[64] *A.g.e.* s.58

olduğumuzdan dolayı, bizlerdeki ideaların sebebi olarak maddi bir varlığı göstermemiz anlamsız olacaktır.[65]

Reid'e göre Berkeley'in herkes tarafından kabul görmesini beklediği bu düşünceler, sıradan insanlara oldukça saçma görünecektir.[66] Sıradan insanlar için dışarıdaki şeylerin gerçekliği sorgulamaya açılmayacak kadar apaçıktır.[67] Burada Descartes'tan beri söz konusu olan bir düşüncenin izleri görülmektedir. Bu da zihnin doğrudan nesneleri olarak görülebilecek olan duyu verilerinin kendiliğinden açık şeyler olarak görülmemesidir. Duyu verilerinin argümanlarla kanıtlanması gerekilmektedir fakat bunu ne Descartes ne de ondan sonra gelenler başarabilmişlerdir.[68] Oysaki Reid'e göre böylesi bir felsefi geleneğin üzerine inşa edildiği bu argümanların oldukça sağlam olması gerekmektedir. [69] Fakat ideaların tüm insan bilgisinin dolaysız nesnesi olduğuna ilişkin hiçbir filozoftan yeterli kanıt gelememiştir. Berkeley'in de bu konuda sunduğu tek argüman bunların kendiliğinden açık oldukları yönündedir.[70] Böyle bir kendiliğinden açık argüman ise herkes tarafından anlaşılır olmalıdır fakat mevzu bahis argümanda böyle bir şey söz konusu değildir.

Böylece ideaların nedeni olarak maddi bir tözün ortaya konulması Berkeley tarafından reddedilmiş olur. Fakat idealarımızın bir nedeni olması gerektiği ve bunların bizim tarafımızdan üretilmediği açıktır. İdealarımızın bilinçsiz bir varlık olamayacağını ve bu yüzden de başka bir irade tarafından oluşturulmaları gerektiği Berkeley için

[65] Dialogues, s.180
[66] Essays, s. 74
[67] *A.g.y.*
[68] *A.g.y.*
[69] *A.g.e.* s. 76
[70] *A.g.y.*

açıktır. Berkeley bu akıl yürütmesinin nihayetinde, zihnimizdeki ideaların Tanrı'dan kaynaklanmakta olduğunu ileri sürer. Tüm bu öncüllerden yola çıkan David Hume ise, dünyayla ilişkimizi, izlenimler ve idealara indirger. Geride ne bir maddi töz ne de Tanrı gibi bir tinsel töz bırakır.

3.3.David Hume'un Şüpheciliğinin Eleştirisi

Thomas Reid, ideler öğretisinin doruk noktasına David Hume felsefesinde ulaştığını düşünür. Keza Reid için *"ideaların utkusu"* David Hume'un septik sisteminde tamamlanacaktır.[71] Reid'e göre Hume, Locke'un geliştirdiği ilkeler üzerinden septik bir sistem inşa eder ve bu sistem "bir şeyin karşıtına değil ama kendisine inanmak için hiçbir zemin bırakmaz." *(Inquiry, Dedication, syf. Viii)* Yine Reid, Hume'un Treatise'ini okumasına kadar Locke'un geliştirdiği bu ilkeleri sorgulamayı dahi aklının ucundan geçirmediğini söyler.

David Hume açısından, septik düşüncenin farklı türleri vardır. Bunlardan iki tanesi radikal septisizm diğer ikisi ise ılımlı septisizm olarak adlandırılabilir. Yine bunlar arasında da öncel ve sonsal septisizm türlerinden bahsetmek mümkündür. Öncel olmak, araştırmaya öncel olmaktır, sonsal olmak ise araştırmaya sonsal olmaktır. Radikal öncel septisizm, örneğin, Descartes'ın yöntemsel olarak kullandığı Kartezyen şüpheciliktir. Bu şüphecilikte ilk olarak her şeyden kuşku duymak söz konusudur.

[71] Thomas Reid, Inquiry, 2,6, s.60-61

Araştırmaya başlarken sağlam bir zemin üzerinde, kuşku duyamayacağımız bir şey bulmak öncelikli hedeftir. Ilımlı öncel septisizm ise, her türlü araştırmanın başında geliştirilen, bir tür merak duygusu ile paralel olarak düşünülebilir. Bir araştırmaya başlarken duyulan merak ve araştırma esnasında geliştirilen dikkat, ılımlı septisizm olarak düşünülebilir.[72] Bir araştırmaya sonsal olan septik yaklaşımların radikal olanı Pyrrhonizm septisizmidir. Bu düşünceye göre, bir araştırmanın nihayetinde ortaya koyacağımız önermelerin her zaman karşısında başka türden önermeler olacağını ve bunların eşit şekilde doğru olacağını ortaya koyar. Hume'un bahsettiği ılımlı sonsal septisizm ise, kendisini de yakın gördüğü haliyle, araştırmanın sonucuna yönelik mütevazı bir yaklaşımı içerir. Bu türden bir septisizm, bizlerin nicelik ve sayı hakkındaki soyut akıl yürütmelerimizi ve varoluş ve olgusallık hakkındaki deneysel akıl yürütmelerimizi kısıtlamayı ve bunlara yönelik sınır çekmeyi sağlar. [73]

David Hume kendisinden önceki İngiliz deneycileri gibi bilgiye ulaşma açısından temel kaynak olarak duyumu gösterir. Duyum vasıtasıyla zihnimizde oluşan şeyler izlenimlerdir.[74] İzlenimler, yok edilmesi mümkün olmayan, duyum, tutku ve heyecan gibi şeylerden doğar.[75] Böylece izlenimlerimiz duyu algılarımızı ve duygularımızı kapsarlar. Zihnimizin tüm içeriğini de duyularımız ve izlenimlerimiz kapsar. İzlenimlerimiz doğrultusunda ise izlenimlerin kopyaları ya da silik imgeleri olan idealar zihnimizde oluşur. Her basit ideaya karşılık gelen bir basit izlenimimiz vardır. Tüm düşünce sürecimizin ilerleyişi de Hume'a göre bu temel üzerinden ilerler.

[72] The Scepticisms of David Hume, Philip Stanley
[73] David Hume, İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma, s.186-192
[74] *A.g.e.* , s.22
[75] *A.g.y.*

Reid'in Hume'a yönelik temel eleştirisi de bu nokta üzerindendir. Reid'e göre Hume'un sonuçları dünyada ne bedensel ne de tinsel bir tözsel varlığın olmadığına yöneltir. Daha önceden söylediğimiz gibi Berkeley, Locke'un felsefesinde karşımıza çıkan maddi töz anlayışına eleştiride bulunur. Hume ise Berkeley'in maddi töze yönelik eleştirilerini desteklemekle birlikte, bunların tinsel töze yönelik de kullanılabileceğini düşünür.

Hume'un buradaki temel iddiası, temelde izlenimlerimize indirgeyemeyeceğimiz her şeye kuşku ile yaklaşmamız ve bu şeyleri reddetmemiz gerektiğine yöneliktir.[76] Felsefedeki töz kabulü de Hume'un bu yaklaşımından en çok nasibini alan şeydir. Hume'a göre, ne maddi töz ne de tinsel töz herhangi bir izlenimden kaynaklanır.[77] Bizlerde bir tür algısal sürekliliğin oluşmasının nedeni sürekli olan yineleme ve yineleme olmayan zamanlarda boşlukları imgelememiz ile doldurmamızdır. Fakat tüm duyulur nesneler konusunda böylesi bir süreklilik beklemek doğru olmayacaktır. Çünkü bizlerin dünyaya açılımı sağlayan algılarımızdır ve algılarımızda algılıyı gerçekleştirdiğimiz müddetçe vardırlar.[78] Hume'a göre nesnelerin algılanmadıkları zaman da varolmaya devam ettiklerine yönelik inanç bizlerdeki tutarlık bekleme eğilimiyle alakalıdır. [79]

Hume felsefesindeki bir diğer önemli nokta ise kişisel özdeşlik diye bir şeyden bahsetmemizin mümkün olmadığına yönelik düşüncelerdir. Hume için benlik, sürekli hareket halinde olan ve sürekli olarak algılar yığını ya da demeti olarak yeniden kurulan

[76] *A.g.e.* s.81
[77] Aklın Zaferi, s.77
[78] *A.g.e.*
[79] İnsanın AnlamaYetisi Üzerine Bir Soruştarma, s.39 - 41

bir şeydir. Bu açıdan da kişisel özdeşlik hayali bir şey haline gelir. Böylesi bir noktada da değişmeden kalan bir bilgiden ve bu bilgiye sahip olan özneden bahsetmemiz imkânsız hale gelir. Böylece Hume duyularımızın tanıklığına olan şüphelerimizi tartışmaya açar. Modern felsefe, ikincil niteliklerin algılarımıza bağlı olduğunu, birincil niteliklerin ise, dışsal nesnenin özellikleri olduğunu söyler. Fakat dışsal nesnelerin varoluşlarına ilişkin argümanlarımız bizleri çelişkiye sürükler. Dışsal nesnelerin varoluşlarına olan inancımız akıl ile çelişmektedir çünkü felsefe bizlere dışsal nesnelerin zihinlerimize sundukları algılar ve imgelerden başka bir şey olmadığını gösterir.

Hume'un felsefesindeki çok önemli bir diğer nokta da nedensellik eleştirisidir. Hume, nedensellik noktasındaki eleştirilerini çağrışım ilkeleri ve duyularımızın sürekli olarak şeylerin ardışıklığına tanık olması üzerinden kurar.[80] Hume'a göre olgulara ilişkin olarak gerçekleştirdiğimiz bütün akıl yürütmelerimiz neden-sonuç ilişkisine dayanır. [81]Neden-sonuç ilişkisi nesneler için zorunlu bir şey değildir. Nesnelerin aralarında böyle bir ilişkinin zorunlu olacağını bizlere düşündürten şey deneyimlerimizdir.[82] Bu noktada aralarında birçok bağlantı gözlemlediğimiz iki şeyin nedensel olarak birbirleriyle bağlı olduklarını söyleme eğiliminde bulunuruz. Bu düşünce de bizlere alışkanlıklarımız doğrultusunda gelir.[83] Bu noktada da nedensellik ilişkisinin nesnelerin kendisinde olan bir şey değil fakat daha ziyade bizlerin alışkanlıklarından ve bizlerde bulunan çağrışım ilkelerinden ortaya çıktığını söylememiz mümkün olmaktadır. Bu yüzden de Hume, nesnelerin arasında olduğunu varsaydığımız neden sonuç ilişkisinin hiç de zorunlu bir

[80] Soruşturma, s.39 – 40
[81] *A.g.y.*
[82] *A.g.y.*
[83] *A.g.e.* s. 59

ilişki olmadığını ortaya koyarak çağının düşünürlerinden çok farklı bir düşünce ortaya atar.

Fakat Thomas Reid'e göre, varolan her şeyin bir nedeninin olduğunu söylemek apaçık bir gerçekliği dile getirmektir. Reid'e göre bu sağduyunun zorunlu ilkelerindendir.[84] Hume'un bu tarz ilkeleri felsefenin alanı içerisinde tartışmaya çalışması da daha önceden belirttiğimiz üzere felsefeyi sağduyunun alanına taşımak ve sağduyunun yolundan ayrılmak olacaktır.

Bir kere bilgilerimize güvenli bir zemin arayıp başarısız olduktan sonra, felsefi gerekçelendirmenin imkânına dair şüphe duymak tek makul yol gibi görünmeye başlar. Böyle bir yolda, cevaplara ulaşamayacağımızı bildiğimiz halde problemleri daha derinden incelemeye yönelten bir motivasyon da bulabiliriz. Hume'a göre böyle bir septik düşüncenin konuları yalnızca teolojik ve metafizik konular değil, aynı zamanda gündelik yaşamımızda bu düşüncenin alanına girer.

*3.4.*Deneyci Geleneğin *Temsilci Algı Kuramı*nın Eleştirisi

İdeler öğretisine göre, idealar ve imgeler, bireyin zihninde bulunurlar ve nesnelerin zihinsel temsilleridirler. İdeler öğretisinin Reid'e göre savunucularından olan Locke'a göre zihin şeyleri dolaysızca bilemez, daha ziyade şeylerin idealarının müdahalesi yoluyla bu şeyleri bilebilir. Reid, hem Descartes hem de Locke için ideal

[84] *E.I.P.* s. 268

doktrininin bizim dışımızdaki dünyanın varlığını kanıtlamak için zorunlu olduğunu ve zorunlu olduğu kadar da bunu kanıtlamanın zor olduğunu belirtir.[85] Çünkü bu doktrine göre zihin yalnızca kendi içerisindeki ideaları algılar, dışsal dünyayı algılayamaz. Dışsal dünyadaki şeyler idealarda kendi temsillerini *(representation)* bulurlar. Fakat yine de bu temsil edilme durumu bizlere dışsal dünyanın gerçekliği konusunda yeterli bir zemin verememektedir. İdea kavramı bağlamında bakıldığında tinlerin alanı ve dışsal dünyanın alanı birbirinden ayrılır ve idealar tinlerin alanına düşer. Locke doğrudan böyle bir ayrım yapmamıştır. Fakat yine de Reid'e göre Locke'un getirdiği öncüllerden doğabilecek en önemli sonuç budur. Keza Locke'dan önce de Descartes'ın tini ve maddeyi iki ayrı töz olarak ortaya koyduğumuz mümkündür. Locke böyle bir ayrım yapmadığı gibi, birini kabul ederek diğerini reddetme gibi bir tavır da sergilemez. Bu tavrın sergilenmesi için Berkeley ve Hume'un bu öncüllerden daha farklı sonuçlar çıkarmasını beklemek gerekecektir.

Burada önemli olan nokta, Locke'un zihnin içeriği olarak ideaları göstermesidir.[86] Locke'a göre, zihnin kendisinde algıladığı ya da algının, düşüncenin ya da anlığın dolaysız nesnesi olan her şey idea'dır. Berkeley, Locke ile zihnin içeriğinin idealar olduğu görüşünde hemfikirdir. Bunun dışında Berkeley Locke'un bilgiye yönelik argümanına ve bunun doğrultusunda vardığı maddi töz kabulüne eleştiride bulunur. Çünkü bir insanın her birini ayrı ayrı kavramadan iki şeyi bir araya getirerek karşılaştırması mümkün değildir. Böylece Berkeley'e göre, idealarımızın birincil nitelikleri andırması söz konusu olamaz. Bu bağlamda söylenebilecek olan tek şey ideaların birbirlerini andırması olabilir. Böylece Berkeley için bizim algıladığımız şeyler

[85] Thomas Reid, EIP, 2,9,s.68
[86] İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, s. 134

yalnızca kendi zihnimizin ideaları olur. Maddi varlığa ilişkin olarak doğrudan bir kavrayışımızın olduğundan bahsetmemiz mümkün olmaz.

Locke'a göre de kesin bilgi, ideler ile şeylerin uyuşmasıyla değil, idelerin başka idelerle uyuşmasıyla oluşur.[87] Bu nokta birçok eleştiriye açık haldedir. Öncelikle yalın idelerimizin dışarıdaki nesnelerden elde edildiğini söylememiz Locke açısından mümkündür. Fakat karmaşık ideler üretirken yalın idelerden hareket etsek de ortaya çıkan sonuçlar bu yalın idelerin kendilerinden bambaşka olacaktır. Ve yine bu noktada bilginin geleneksel tanımlarından bir tanesi ile oluşan zıtlık söz konusudur. Bu tanıma göre bilgi, bilginin nesnesi ile uyumuna işaret eder. Fakat Locke'un bilgi adına verdiği bu tanımda, dışsal nesne olan bir uyumdan ziyade ideaların birbiri ile uyuşup uyuşmaması söz konusudur. Dışsal nesnenin ideası dışsal nesnenin kendisinden gelse ve dışsal nesneyi andırsa da burada idea kavramı Reid için sorun teşkil eder. Çünkü idealar dışarıda bulunan nesneler değillerdir ve yalnızca zihindedirler. Böylece Locke'un dışsal dünyanın kabulünde önemli rol oynayan nitelikler öğretisi içerisinde çelişki içermeye başlar.

Reid, ideler öğretisindeki temsil kuramına yönelik olarak eleştirilerini sunmadan önce, idea kavramının ikircikli kullanımına dikkat çeker.[88] Öncelikle belirtmek gerekir ki, İngiliz felsefesinde sözcüklere, sözcüklerin anlamlarına ve kullanımlarına büyük ölçüde ihtimam gösterilmektedir. Keza hem Locke'da hem Berkeley'de hem de Hume'da kelime incelemelerine verilen önemi gözlemlememiz mümkündür. Locke'un

[87] John Locke, An Essay Concerning Human Understanding, s. 515

[88] Reid için kelimelerin kullanımı felsefede yapılabilecek hataların önüne geçilmesi bağlamında önemli bir noktada durmaktadır. Bu konuya Reid, Essays on the Active Powers of Man kitabının giriş ve An Inquiry into the Human Mind kitabının giriş bölümünde değinmektedir.

denemesinde özel olarak dile ayrılmış bir bölüm vardır. Bu bölümde Locke; "sözcüklerin yararı, düşüncelerin anlamlı imleri olmalarıdır ve temsil ettikleri düşünceler, onların gerçek ve dolaysız imlemleridir" *(John Locke, An Essay Concerning Human Understanding, s. 389 – 390)* der. Fakat Yine de Reid'e göre tüm bu ihtimama rağmen belirli sözcüklerin kullanımlarında hem İngiliz felsefesinde hem de genel olarak ideal sistemde büyük hatalar yapılır. Bu hatalı kullanımlardan birisi olarak da idea sözcüğünün kullanımını sunar.

İlk olarak, sıradan insanların, yani halkın kullandığı ortak dilde idea kavramı, düşünce edimini anlatan bir şeye işaret etmekten daha fazlasına işaret etmez. Fakat bu sıradan kullanımın yanı sıra, bir de idea kavramına filozoflar tarafından eklenen bir anlam vardır. Özellikle John Locke'un idea kavramını birçok farklı anlamda kullanması ile ortaya çıkan bu ikircimde, ideanın kazandığı diğer anlam, düşüncenin nesnesi olmasına işaret etmektedir. Burada idea, düşünen zihnin düşünme nesnesi haline gelir. İdea denen şey zihnin içerisinde bulunur ve düşünen zihnin dışında herhangi bir varoluşa sahip değildir. Böylece, ideler öğretisinin ortaya koyduğu bu idea anlayışı, insanların dış dünya ile kurdukları ilişkinin kökten bir şekilde değiştirilmesine neden olur.

Artık düşünen zihnin düşünme nesnesi olan idea dışında bir şeyi algılamamız ve dış dünyaya yönelmemiz mümkün olmaz. Böylece sıradan insanlar için karşımızda algıladığımız nesne, o nesnenin ta kendisi olmaktayken, ideler öğretisinin savında, nesnenin bir imgesini ya da ideasını algılarız.

Bu noktada Reid'e göre insanlığın sağduyusuna yönelik herhangi bir saygımız varsa düşüncenin kendisi ile düşüncenin nesnesi arasında bir ayrım yapmamız gerekir.[89] Düşünce, bir nesneye sahip olmak zorundadır keza her düşünce bir şeyin düşüncesi olmak zorundadır.[90] Fakat düşünce ile o düşüncenin nesnesinin birbirleriyle karıştırılmaması gerekir. Reid'e göre bunlar, insanlığın tüm dillerinde, hatta en vahşi durumdaki insanlarda bile birbirlerinden rahatça ayrılırlar. Reid, özellikle Locke'un denemesinde idea kullanımına eleştiri olarak Büyük İskender örneğini verir. Reid'e göre Locke'un ve ideler öğretisinin anlayışında iki adet Büyük İskender bulunmaktadır. Bunlardan ilki benim zihnimdeki idea öteki ise idea tarafından temsil edilen kişidir. Böylece Reid'e göre saçma bir durum oluşmaktadır: "İdea, düşüncemin dolaysız nesnesi, haline gelir, İskender de aynı zamanda benim aynı düşüncemin nesnesidir, fakat doğrudan nesnesi değildir." *(Thomas Reid, EIP, 2,9,s.70*) Bu da Reid'e göre, her dışsal şeyin düşüncesinin iki nesneye sahip olması anlamına gelmektedir ve bunu kabul etmek oldukça zordur. Herkes kendi düşüncesinin bilincindedir fakat hiç kimse düşündüğü şeyin nesnesinin çift olduğunu algılamamaktadır.

Bu bağlamda eğer bu filozoflar ideaların düşüncenin dolaysız nesneleri oldukları konusunda ısrar ederlerse, bu yaklaşımları onları, düşüncenin tek nesnesi olarak ideanın olduğunu kabul etmeye zorlayacaktır. Reid'e göre Locke bu sorunu görmemiştir ve ideaların düşüncenin dolaysız nesneleri olduklarını söylerken aynı zamanda düşüncenin nesnesi olabilecek birçok şeyi halen düşünmeye devam etmiştir.[91] Bu sonuç daha sonradan Berkeley ve Hume tarafından fark edilmiş ve kabul edilmiştir.

[89] Thomas Reid, EIP, 2,9,s.69
[90] *A.g.y.*
[91] Thomas Reid, EIP, 2,9,s.70

İdeler öğretisinin filozofları, anlağın işlemlerine 'algı' ismini vermişlerdir.[92] Fakat yine idea sözcüğünde olduğu gibi algı sözcüğünde de filozofların kullandıkları anlam ile halkın bu sözcüğe verdiği anlam arasında fark vardır. Sıradan insanlar algı ismini, dışsal duyularımızla elde ettiğimiz dışsal nesnelerin dolayız bilgilerine verirler.[93] Reid'e göre algının doğru kullanımı budur. Bu noktada da, algılama dediğimiz edimi, anımsama ve bilinçlilik gibi kavramlardan ayırır. Ve Reid'e göre sıradan insanlar da bu ayrımın farklındadırlar. Fakat ideal sistem filozofları için bunları hepsi zihnin aynı işlemleridir ve bunların hepsine tek bir ad verilebilir, o da algı ismidir.[94] Keza Hume'un felsefesinde zihnin içeriğinin tamamen algıdan oluşturulduğunu görmek mümkündür. Bu noktada Reid şöyle bir eleştiri getirir: "Sıradan insanlar, kendi zihinlerinin işlemlerine yönelik bir öğreti geliştirmekle ilgilenmezler. Onlar ne gördüklerini, ne duyduklarını, ne hatırladıklarını ve ne imgelediklerini bilirler. Ve düzgün bir biçimde düşünen herhangi bir kişi, bu faaliyetleri düzgün bir şekilde ifade edecektir. Fakat filozoflar, bunların hangi işlemler olduklarını bilmekle kalmayıp, aynı zamanda bunların nasıl gerçekleştiklerini de bilmek istemektedirler. Ve bu işlemleri açıklamak için idealar ya da imgeler bağlamında öğretiler geliştirirler. Kendi öğretilerine uygun terminoloji geliştirirler. Ve tüm bu yanlış öğretilerle de açıklamaya çalıştıkları fenomenleri karanlığa sürüklerler"[95]

[92] Örneğin Thomas Reid'in ideler öğretisi filozoflarından olarak saydığı Locke, Denemesinin 515. Sayfasında doğrudan algı ile bilgiyi bir tuttuğuna ilişkin olarak algının olduğu yerde bilginin olduğunu belirtir.

[93] Thomas Reid, EIP, 2,9, s.71

[94] Yine zihnin içeriğinin algı ile doldurulduğunu söylemek ve zihin işlemlerine algı ismini vermek Berkeley ve Hume'da da karşılaştığımız bir şeydir. Örneğin Hume, Soruşturma s.22'de usun bütün algılarından bahsederek bunların izlenim ve idealarla doldurulduğunu belirtir.

[95] Thomas Reid, EIP, 2,9,s.71

Locke'un ardından Locke'un ortaya koyduğu öncüllerden hareketle Berkeley evrende madde diye bir şeyin varolmadığını söyler. Evrende maddi olarak varolduğu düşünülen her şey, düşünen zihnin içerisindeki idealardan başka bir şey değildir. Ve bu şeylerin, bir düşünce nesnesi olmadıkları müddetçe, varlıklarından bahsetmemiz mümkün değildir. Bu bağlamda da Reid, Berkeley için evrendeki her şeyin iki ayrı kategoriye denk düştüğünü söyler. Bunlar tinler ve tinin içerisindeki idealardır.[96] Bu doktrin Reid'e göre, sıradan insanlara oldukça saçma görünür. Çünkü sıradan insanlar için duyulur nesnelerin varoluşları sorgulanmaya açık dahi değildir. Bunların varoluşlarını kendi sağduyuları yoluyla bilirler.

Fakat ideler öğretisinin filozoflarına göre duyulur nesnelerin varoluşları kendiliğinden açık değildir. Bunların argümanlar ile kanıtlanması gerekmektedir. Hem Descartes hem de ondan sonraki filozoflar bu problemi aşmak adına oldukça çeşitli argümanlar üretmişlerdir. Fakat Reid'e göre bunlar başarısız argümanlardır. Berkeley'e göre varolmanın iki koşulu; algılamak ya da algılanmaktır. İdealar da ya duyular yoluyla elde edilirler ya da zihinsel aktivitelere yoğunlaşılması vasıtası ile. Ya da bunların yanı sıra imgelem ve belleğin yardımıyla ilk iki tipin idealarından yeni idealar oluşturulabilir. Reid'e göre eğer bu sistem doğru ise, dünyanın başlangıcından beri maddi dünyanın varlığına ilişkin düşüncelerimiz ve inançlarımız tamamen bir yanılgıdan ibarettir. [97]

Böyle bir yapının üzerine inşa edildiği sistemin çok sağlam olması gerektiğini söyler Reid fakat Berkeley'in buna dair getirdiği tek açıklamanın bunların kendiliğinden

[96] Thomas Reid, EIP, 2,9,s.72
[97] Inquiry, s. 6

açık oldukları yönünde olduğunu belirtir.[98] Burada Berkeley'in kendiliğinden açık olmasına dair söylemek istediği bu görüşe dair herhangi bir argüman getirilememesi ise bu Reid'e göre doğru bir yaklaşımdır. Fakat her ne kadar bu görüşe dair argüman getirilemese de bu onun kendiliğinden açık olduğu anlamına gelmez. Kendiliğinden açık bir önerme, mantıklı bir şekilde düşünülebilen ve ön yargılarla düşünceleri karıştırılmamış tüm insanlara kanıtlı ve seçik olarak görünür. Fakat böylesi bir şey tüm bilgi nesnelerimizin zihnimizdeki idealar olduğunu söylediğimiz zaman geçerli olamaz. Reid belirtir ki, herhangi bir felsefi eğitim almamış bir kişiye böyle bir önerme saçma görülecektir.[99] Sıradan insanlar dışarıda gördüğü nesnelerin, örneğin güneşin, ayın, denizlerin vs. kendi zihnindeki idealar olduğunu düşünmesi ve o kişi bu nesneleri düşünmediği zaman var olmadıklarını söylemesini beklemek mümkün olmayacaktır. Reid, kendisinin de bir zamanlar Berkeley'in kurduğu bu sisteme bağlı olduğunu fakat daha sonrasında maddi dünyanın varoluşuna dair duyduğu kuşkudan ziyade onun için kuşkulanacak başa bir şeyin ortaya çıktığını belirtir. Bu da Berkeley'in görüşlerine getirilebilecek nasıl bir kanıt olduğudur.[100] Ve böyle bir kanıtın bulunması da Reid'e göre imkânsızdır.

Reid'e göre ise, kavrama ve yalın ayrımsama/araçsız algı/ilk sezi zihinsel durumların diğer nesneler hakkında olması açısından yönelimselliğe sahiptir. Bu açıdan bakıldığında da kavranan ve sezilen şey kendi idealarımız dışında, başka şeylerdir. Fakat ideler öğretisine göre tasarlanılabilecek ve kavranılabilecek tek şey ideadır. Reid'e göre, ideler öğretisini savunan bir kişi, yalnızca ideaların varlığını değil, aynı zamanda bu

[98] Thomas Reid, EIP, 2,9,s.73
[99] *A.g.y.*
[100] Thomas Reid, EIP, 2,9,s.73

ideaların insanların zihinsel yaşamlarındaki çeşitli işlevlerini de göstermek zorunda kalacaktır. Fakat tarih boyunca böylesi bir başarıyı yerine getirebilen kimse olmamıştır.

Reid tüm bunların yanı sıra septik düşüncenin dışsal dünya hakkındaki kuşkularını çürütmeye yönelik bir çabada bulunmaz. Burada da aslında sağduyunun bir uygulamasını gözlemleyebiliriz. Reid, bu tartışmalara, sağduyunun şeylerin bizlerin onları algıladığımız gibi olduğu buyruğundan daha ötede bir cevap getirmeyecektir. Çünkü dışsal dünyaya dair inanç sağduyunun bir buyruğudur. Bu noktada gerekçelendirme, sağduyu inançlarına pozitif gerekler sağlama konusunda gereksiz olacaktır. Bir kişi neden dış dünyaya inandığımızı sorarsa, bu inancın bizlerin üretimi değil ama doğanın bizlere sunduğu bir şey olduğu söylenerek cevap verilecektir. Eğer bu inanç doğru değilse bile bu bizlerin hatası değildir. Bizler bu inancı şüpheye yer bırakmadan alırız. Bu noktada bir septik, aklı, doğruluğun tek yargıcı olarak göstererek akla dayanmayan her türlü fikri ve inancı askıya almamızı söyleyebilir. Fakat Reid'in buna cevabı çok açıktır, neden aklımızın yetilerine algılarımızınkilerden daha fazla inanalım? Reid'e göre hem algının hem de aklın mevzu bahis yetileri aynı kaynaktan gelir, aynı sanatçı tarafından yaratılırlar, bu yaratıcı da bizlere hatalı bir yeti sunarsa, bunu bir diğeri için yapmasını engelleyebilecek herhangi bir güç yoktur.

Bu noktada Reid, aklımızdan ziyade duyumlarımıza duyduğumuz güvenin hatalı olmayacağını söyler. Ve olgusallığa dayanacak bir felsefi sistem inşa etmek de duyulara dayanmak ve doğanın sunduklarından öteye geçmemekle mümkün olacaktır.

4. Thomas Reid'in Sağduyu Felsefesinde Duyular ve Dış Dünya

Daha önceden de gördüğümüz gibi Thomas Reid, ideler öğretisinin ortaya koyduğu, algıladığımız şeyin nesnenin kendisi değil fakat o nesnenin ideası ya da imgesi olduğu görüşüne karşı çıkar ve ortaya doğrudan o nesneyle ilişkiye geçtiğimize yönelik bir düşünce ortaya atar. Bu nesnenin karşımızda varolduğuna ve bizlerin dışında bir varoluşa sahip olduğuna dair inancımızı geliştiren en temel şey ise duyularımızdır. Reid bu noktada daha önceden sağduyu ilkeleri arasında gördüğümüz; "duyularımız yoluyla algıladığımız şeyler gerçekten varolurlar ve tıpkı onları algıladığımız gibidirler"[101] önermesini yineler.

Hiç kimse bir duyumun kendi başına varolduğunu düşünüp, buna inanmaz. Bir zihin ya da bu duyumu gerçekleştirme gücüne sahip olan bir şey olmadan duyumdan söz edemeyiz. Böylece duyum olarak adlandırılan şey duyumsayan varlığın bir faaliyeti olur. Fakat bunlar için herhangi bir kişi kanıt isterse, böyle bir kanıt vermek mümkün olmayacaktır. Reid'e göre bunun için kanıt vermek, bunu reddetmek kadar saçmadır. Burada göreceğimiz üzere, Reid, düşünen ya da algılayan zihnin varoluşuna kanıt bulabilmek için ondan şüphelenen Kartezyen sisteme yönelik eleştiriler sunmaktadır. Kendi varoluşumuzdan ve öteki şeylerin varlığından tamamen emin olmamız, tüm akıl yürütmelerimizi, deneyimimizi, eğitimi vs. önceler.[102] Böyle bir dayanağımız olmasaydı, bunları ne şekilde olursa olsun elde edemezdik. Böylece Reid'e göre Descartes'ın Cogito uslamlaması oldukça tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. Keza, Reid'in kendisinin de bahsettiği gibi, böylesi apaçık bir ilkeye kanıt göstermeye çalışmak, o ilkeyi reddetmek

[101] EIP, 6.5, s.257
[102] Inquiry, s. 5

kadar saçmadır. Nihayetinde de cogitoya varan akıl yürütmeden modern septisizm doğmuştur.

Reid'in algılayan zihin noktasında Hume'a dair geliştirdiği eleştiri de ise, Hume için zihnin, herhangi bir özneye ait olmayan ideaların ve izlenimlerin silsilesinden ibaret olmasına yöneliktir.[103] İzlenimler ve idealar sürekli olarak değişirken, bireyin aynı özdeşliği sürdürmesi söz konusudur. Reid'e göre, böylesi bir yaklaşımda özneye ait olmayan idea ve izlenimler, Reid'in kendi tabiriyle, Epikür'ün atomları misali özgürce dolaşırlar.[104] Fakat burada Hume, zihnin işleyişi açısından ortaya çağrışım ilkelerini atar. Yine de bu açıklama Reid'i tatmin etmez. Yalnız başına ve özgürce varolan ideaların acınacak derecede çıplak olduğunu düşünür. Reid'e göre düşünce her zaman bir düşüneni varsayar. Fakat ideal sistem böylesi bir apaçık ilkeyi reddeder. Ve Reid'in ironik bir biçimde belirttiği üzere, düşünen bir varlık olmaksızın duyumun ve düşüncenin varolması şu ana kadar yapılan en muazzam keşif olabilirdi.[105] O halde şu inkâr edilemez bir gerçekliktir; duyumdan ve düşünceden, tüm insanlık, düşüncenin bir gücünü ya da yetisini ve bu niteliklere sahip bir zihni her zaman çıkarır. Tüm türden duyu ve düşünceler bir öznenin zihnindedir. Bizler de bunun bilincindeyizdir. Fakat bu çıkarımları hangi mantık kuralları ile yaptığımızı göstermek imkânsızdır. Yalnızca bunu değil, aynı zamanda duyularımızın ve düşüncelerimizin, bir zihin ya da yetinin kavramını nasıl verdiğini de göstermek imkânsızdır.

[103] *A.g.e.* s. 9
[104] *A.g.y.*
[105] John Locke ise kişisel özdeşlik sorununu bellek ile aşmaya çalışmıştır. Locke'a göre bellek, bir eylemi yapan kişinin, daha önceki eylemleri de yapan aynı kişi olduğuna ilişkin bilgiyi oluşturur.

Reid, duyumsayan ve düşünen bir öznenin, duyum ve düşünme için zorunlu olduğunu gösterdikten sonra dışsal nesnelere olan inancımızın temelini oluşturan en temel iki kavram incelemeye geçer. Bunlar duyum ve bellektir. Duyum ve bellek, inancın doğal üreticileridir. İnanç, Reid'in algı felsefesinin de temelinde yatan bir kavramdır. Fakat inancın felsefesinde merkezi bir yerde durmasına rağmen Reid, bunu hiçbir yerde açık şekilde tanımlamaya çalışmaz. Bununla birlikte, inanç her zaman duyumlarımıza ve belleğimize eşlik eder. Duyumsadığımız ve hatırladığımız nesnenin zihnimizin içerisindeki bir idea olmadığını fakat daha ziyade gerçekten dışarıdaki bir nesne olduğunu biliriz ve buna inanırız.

Reid'in felsefesinde inanç ve yargı arasındaki fark yeterince açık değildir.[106] Çoğu kez bu iki kavramın beraber kullanıldığını ve birbirleriyle yakından ilişkili olduklarını görmemiz mümkündür. Keza örneğin, bir kişinin bir nesneyi algıladığı zaman ona inanması ve böyle bir yargı vermekten kaçınamaması gibi söylemler sıklıkla karşımıza çıkar. Bu ilişki önemli olmakla beraber Reid'in bu iki kavramı aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı da düşünülmemelidir. Yargılama zihnin bir şey üzerine gerçekleştirdiği bir eylemken, inanç ya da inançsızlık yargılamayı doğal bir sonuç olarak izleyen zihinsel bir durumdur.[107] Reid, inancın doğal üreticileri olarak da söylediğimiz üzere duyum ve belleğe işaret eder.

[106] Pelser, Adam, Belief in Reid's Theory of Perception
[107] *A.g.e.*

4.1. Duyum ve Bellek

Duyuma karşı geliştirilen şüpheci yaklaşımların tarihi oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. İnsanlık her zaman görünenin arkasındakini aramaya meyletmiştir. Bu çabaların çoğu her ne kadar çoğunlukla beyhude kalsa da yine de bu arayıştan vazgeçmemiştir insanlar. Fakat ortaya konan düşüncelerin neredeyse tamamı varsayımlar olarak kalmıştır. Bir süre sonra ise tamamen olgusallık alanından uzaklaşan ve spekülasyon boyutuna varan tartışmalara dönüşmüştür. Fakat bunun yanı sıra bir de sadece görünür olanla ilgilenen bir düşünme biçimi de kendisini korumuştur. Bu yaklaşıma göre ise, görünür olanın arkasındaki nedenleri incelemek yerine fenomenler alanında kalarak üretebileceğimiz çok şey vardır.

Thomas Reid, ideal sistemin bir parçası olarak gördüğü duyu verilerinden şüphe eden yaklaşımın nihayetinde de Hume'un kuşkucu felsefesini bulur. Reid'e göre, izlenimler ve idealardan, izlenimler ve ideaların varlığı dışında herhangi bir şeyi çıkarmamız mümkün olmayacaktır. Yine Reid için bu izlenimlerin ve ideaların kavramlarına sahip olmamız mümkün değildir, keza bunlar varlıklarını kendileri ile özdeş biçimde koruyan bilen şeyler değillerdir, böylece Reid için herhangi bir varoluşa sahip olduklarını söylemek bile tartışmalı olabilecektir.[108] Böylece ideal sistemin düşünce ilerleyişinde, kalıcı olarak imgelediğimiz her ne varsa, örneğin, beden, ruh, güneş, çevremiz, arkadaşlarımız vs. biz onları düşünsek de düşünmesek de izlenimler olarak varlıklarını buldukları için bir anda yok olmaya mecbur olacaklardır.[109]

[108] Inquiry, s.14
[109] *A.g.y.*

Reid, duyum esnasında duyumun yanı sıra duyumsadığımız nesnenin varlığına yönelik olarak bir inancın da üretildiğini düşünür.[110] Reid için tüm duyumlarda ortak olan bir ilke vardır. Bu ilke; bir duyumun algılayan özne olmadan varolamayacağı ve algılanan bir nesne olmadan varolamayacağıdır. Böylece üstte anlattığımız duyumsayan öznenin zorunluluğuna bir de duyumsanan nesnenin varoluşunun zorunluluğu eklenir Reid tarafından.[111] Eğer karşımızda algılayacağımız bir nesne bulunmuyorsa duyumdan bahsetmemiz mümkün olmayacaktır. Ve Reid duyumun zihne üç yolla sunulabileceğini belirtir. Bunlar, duyumsama, anımsama ve imgelemedir. Karşımızda bir nesneyi duyumsadığımız zaman, zorunlu olarak duyumsanan şeyin duyum anında varolduğuna yönelik bir inanç duyuma eşlik eder. Bir nesneyi anımsadığımız zaman, zorunlu olarak daha önceden duyumsanmış şeyin duyum anında gerçekten varolduğuna yönelik bir inanç anımsamaya eşlik eder. Yani örneğin; dün bir ağacı duyumsadığımda ve bugün onu hatırladığımda, hatırlama sürecine eşlik eden şey o duyum esnasında karşımızdaki bulunan şeyin gerçekten de o ağaç olduğuna dair bir inançtır. Fakat imgelem esnasında imgeleme eşlik eden herhangi bir inanç bulunmaz. İmgeleme eşlik edebilecek yegâne şey yalın ayrımsama'dır Reid'e göre.[112]

Reid'e göre duyularımızın kavramların ve dışsal nesnelerin varoluşlarına inancımız ile arasındaki bağı alışkanlık, deneyim, eğitim ya da filozoflar tarafından kabul edilmiş olan insan doğasının herhangi bir ilkesi tarafından üretilmezler.[113] Aynı zamanda zihnin saydığımız duyum ve anımsama faaliyetlerinin dışsal nesnelerin varoluşlarının inançları ve kavramları ile her zaman bağlantılı oldukları

[110] *A.g.e.,* s.14
[111] *A.g.e.* s. 17 – 20
[112] Inquiry, s.14
[113] *A.g.y.*

reddedilemeyecek bir gerçekliktir. Bu bağlantının nedeni ise Reid'e göre bu faaliyetlerinin doğası ile ilintilidir. Bu faaliyetlerin doğalarının kendisinde bu inancı üretme gücü vardır. Ve aynı şekilde bu faaliyetler zihnin en basit ve kökensel, bu yüzden de açıklanamaz ve anlaşılamaz olan eylemleridir.

Reid'in duyum konusundaki temel yaklaşımlarından başlıcası, bir duyumun hatırlandığı zaman, önceden duyumsadığımız şeyin zihnin dolaysız nesnesi haline gelmesidir.[114] Aynı şekilde, duyumsadığımız bir şeyi gözümüzün önüne getirdiğimizde bu şey aynı zamanda imgelemin de nesnesi haline gelir. Fakat burada Reid, bu gerçekliğin aksine, ideal sistem filozoflarının, böyle bir anımsama anında zihnin nesnesinin daha önceden duyumsanmış şeyin kendisi olduğunu değil, o şeyin bir ideasının olduğunu düşündüklerini belirtir. İdeal sistemin buradaki yaklaşımında, zihnin bu ideayı tasavvur etmesi ile birlikte onun geçmiş bir şeyin temsili olduğunu bulması söz konusudur. Fakat Reid'e göre, daha önceden de belirttiğimiz üzere, zihin geçmişte olan şeye sahiptir, onun mevcut ideasına değil. Örneğin, dün gerçekleşen bir duyumu anımsadığımızda, bu duyum belleğimin dolaysız nesnesi haline gelir. Aynı şekilde bu durum imgelem için de geçerlidir.

Nesnenin bizim üzerimizdeki etkisi duyu dediğimiz şeyi oluşturur.[115] Bu duyumun devamında bizler duyumsadığımız nesneden kaynaklı olarak nesnenin nitelikleri hakkında farkındalık kazanırız.[116] Fakat Reid'e göre bir duyum ve duyu yetisi arasında ayrım yapmak gerekmektedir. Yeti, ortada bir duyu yokken de varolmaya

[114] *A.g.y.*
[115] *A.g.y.*
[116] *A.g.e.* s. 25

devam eder. Bizim duyularımızı takip edeni o nesnenin kavramı bizim duyularımız yoluyla elde edilmez. Çünkü duyularımız, onlara neden olan niteliklerle hiçbir benzerlik taşımazlar. Duyumun farkındalığı algısal inancın kurulması için zorunlu bir aracı değildir.[117] Böylece duyum ile nesnedeki bir niteliğin arasında bir ayrımın olduğunu söylememiz mümkün olacaktır. Örneğin, koku dediğimiz şey hem bizdeki bir duyuma hem de nesnedeki bir niteliğe işaret eden bir sözcüktür. Modern felsefede ise Reid'e göre, koku yalnızca zihinde bulunan bir şey olarak ele alınmıştır ve nesnede bulunan bir şey olduğu es geçilmiştir. Yine bu koku duyusunun örneğin, ikincil nitelik olarak görülmesine zemin hazırlayan varsayım da budur.

Sıradan bir insan, ikincil niteliklerin yalnızca zihinde bulunan şeyler olduğu görüşüne yönelik bir duygudaşlık göstermeyecektir. Reid'e göre filozoflar, sıradan insanları kendi dünyalarından uzaklaştırarak yeni bir dünyada yeni yetilerle donatmak istemektedirler. Böylece sağduyu ve felsefe bu bağlamda her zaman çatışma içerisinde olacaktır. Sıradan insanlar gibi Reid de duyumsanan nesnede gerçekten bir nitelik olduğunu düşünür ve insanların bunlara genelde kendilerinde bulunan duyularla aynı adı verdiklerini belirtir.[118] Söz konusu duyum gerçekleşmediği zamanlarda da nesnelerdeki bu nitelik varlığını sürdürmeye devam edecektir. Duyumun gerçekleşmesini anlatırken Reid gülün kokusuna değinir. Bir kişi gülle karşılaştığında gülün kokusunu duyumsar ve ondan uzaklaştığında bu duyumun kaybolduğunu gözlemler. Böylece gülün kokusu ile kendisinde gerçekleşen duyum arasında bir bağlantı olduğunu keşfeder. Gül burada bir neden ve duyuma vesilen olan bir şey olarak kendini ortaya koyar. Duyum ise gülün

[117] *A.g.y.*
[118] *A.g.y.*

varlığının bir sonucu ya da etkisi olarak düşünülür. Bunlar zihinde birbirleriyle ilişkilidir ve imgelemde sürekli bir aradadırlar. [119]

Sıradan insanlar güldeki nitelik ile kendi duyuları arasındaki ayrımın farkındadırlar, bunlara aynı ismi verseler de aynı sıfatları yüklemezler ve bunlardan aynı şekilde akıl yürütmezler. Bu noktada filozofların sıradan insanlara yönelik suçlamaları Reid'e göre haksızdır. Güldeki koku bizlerin koklama duyusu ile aldığımız ve gülün niteliği olan ya da ondan türetilen bir şeydir. Koklama dediğimiz ise zihnin bir eylemidir. Koklama duyusu böylece yeniden söylemek gerekirse her zaman, tıpkı diğer duyularda olduğu gibi, bir zihin ya da duyumsayan bir varlığa ihtiyaç duyar. Fakat güldeki kokudan böyle bir anlam çıkarılmaz. Bu ikisine aynı isim verilse bile sıradan insanlar tarafından bunlar birbirlerine karıştırılmaz.

Böylece bir duyum algılanmadığı zaman varolmaz ve yalnızca duyumsayabilen bir zihinde gerçekleşir.[120] İkinci olarak ise duyum, şeydeki bazı güçlere işaret eder. Bu güçler ya da nitelikler zihinden bağımsızdır ve kalıcı bir varoluşa sahiptir. Bunlar doğanın kendisinin oluşturduğu bir yapı yoluyla bizde duyum denen şeyi oluşturur. Kendi doğamızın kökensel yapısı yoluyla da bizler bunların hem duyumun kalıcı nedeni olduklarına inanırız hem de daha sonrasında araştırmaya devam ettikçe, deneyimin nesneye bu güçleri tekrar tekrar yüklemeye karar verdiğini keşfederiz. Reid'in değindiği bir diğer nokta ise dikkatimizi neye yönelttiğimizle alakalıdır.

[119] *A.g.e.* s.12
[120] *A.g.e.* s. 24

Duyularımızın aralarında çeşitli dereceler vardır Reid'e göre. Bu Hume'un izlenimlerin arasında olduğunu düşündüğü türden bir derece farkıdır aslında. Duyularımız bazen bizlere hoşnutsuzluk bazen hoşnutluk sunar. Böylece dikkat kesildiğimiz duyumu bir düşünce ve söylem nesnesi haline getiririz.[121] Duyumumuzun farkına varırız. Böyle anlarda, duyuma verdiğimiz isimle, nesnedeki bir niteliği değil daha ziyade kendi duyumumuza işaret ederiz. Fakat duyum, böylesi bir hoşnutsuzluk ya da hoşnutluk yaratmadığında, yani dikkatimizi çekmediğinde ve düşünce nesnemiz haline gelmediğinde, yapımız gereği, duyumsadığımız şeyi dışsal bir şeyin işareti olarak düşünürüz. Böylece de dışsal niteliklere işaret eden bir isim vermiş oluruz.

Reid'in diğer bir tartışma problemi ise duyum esnasında zihnin pasif mi yoksa aktif mi olduğu yönündedir. Modern filozoflar bu konuda zihnin duyum esnasında tamamen pasif olduğunu söylerler. Kendi irademizle zihnimizde bir duyum yaratmamız imkânsızdır. Aynı zamanda karşımızda bir nesne mevcut olduğunda duyumdan kaçınmamız da imkânsızdır. Bu konudaki diğer bir husus da, üstte bahsettiğimiz üzere, dikkatin duyuma mı yoksa başka bir yöne mi çevrildiği ile ilintilidir. Böyle bir durumda duyumun şiddetinin artmasından ya da azalmasından bahsedebiliriz. Aynı şey hatırlama için de geçerlidir. Örneğin, bir şehirde her gün duyulan bir ses o şehirde yaşayan insanların artık dikkatini çekmemeye başlayacaktır fakat o şehre dışarıdan gelen bir insanın oldukça dikkatini çekecektir. O halde, Reid'e göre duyumun zihinde tamamen pasif bir şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğini söylemek pek de mümkün olmayacaktır. Fakat yine de hatırlamaya çalıştığımız tüm duyumlara dikkat kesildiğimizde bunları

[121] *A.g.e.* s. 25

bilinçli şekilde yaptığımızı görebiliriz. Bu noktada duyumun adeta yarı aktif yarı pasif bir süreç olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Hume Soruşturma'da tüm yalın idealara karşılık düşen bir yalın izlenim olduğunu, bu izlenimin de o yalın ideayı anımsattığını belirtir.[122] Burada idealaların bir tür kopya olmalarından bahsedebiliriz. İdealaların içeriklerini de izlenimlerin kopyaları ya da andırımları olma durumları oluşturur. Bir masayı ele alalım. Hume'a göre düşüncelerimiz, masadan elde ettiğimiz duyusal izlenimlerin türevleri ve kopyaları olacaktır. İdeanın içeriğinin bu şekilde açıklanması, fiziksel masaya uyan yalın izlenimimizin içeriği ile bağlantılıdır. Bu kopya ilkesi ideler öğretisinin akıl yürütme biçimlerinin fazlasıyla güçlü bir aracıdır. Fakat Reid ideler öğretisinin bu açıklamasından etkilenmez.

Reid, Hume'un bu varsayımına yönelik eleştirisini bir örnek ile ortaya koyar. Bu örnekte Reid yalnızca görme yetisini değil aynı zamanda tüm deneyimlerini, alışkanlıklarını ve dokunma vs. ile elde ettiği tüm kavramları kaybetmiş bir özne tasavvur eder. Bu kişi, varoluşun, biçimin, boyutun ya da yayılımın, hem kendi bedeninin hem de diğerlerinin kavramlarından yoksundur. Dışsal nesnelerden elde ettiği tüm bilgiler bu kişi için yenidir. Bunların hepsi en baştan elde edilir. Tüm bunlar da duyular ve aklın gücü kanalıyla elde edilir. Reid daha sonra bu kör deneysel özneye tek tek bir takım dokunsal duyuları tanıtmayı imgeler. En basitinden en karmaşık olanına doğru ilerler. Reid'in bu noktadaki vurgusu önemlidir. Reid, bu örneklemeyi kullanır

[122] İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma, s.22

çünkü birincil niteliklerin ideaları, herhangi bir bilim dalı için hayati olan ideaların ve dünyanın bilgisinin kazanılmasında en önemli şeylerdir.[123]

Bu noktadan sonra başka bir örnek ile açıklama vermek ister Reid. Buradaki örneği ise iğnedir. Avuç içi kısa bir süre içerisinde iğne ile uyarıldığında, uyarılan özne duyusal bir izlenime sahip olur. Ya da Reid'in tabiri ile bir izlenime değil doğrudan duyuma sahip olmuş olur. Fakat Reid için bu süreç iğnenin tüm birincil nitelikleri olan yayılım ya da biçimin, uzamın ya da hareketin bir ideasını formüle etmeyi sağlamaz. Birincil nitelikler, herhangi bir duyum ya da bizim zihnimizin herhangi bir faaliyeti ile benzerliğe sahip değildir. Bundan dolayı da birincil nitelikler duyumun ya da refleksiyonun ideaları olamazlar. Dokunsal duyumun daha sonraki her tekrarlanması için Reid, bu duyumların özneye yayılımın, biçimin, uzamın ya da hareketin idealarını ulaştırmada yetersiz olduğunu göstermeye çalışır. Reid'e göre, ideler öğretisinin duyum ve kavramların içerikleri arasındaki ilişki bağlamında ortaya koyduğu varsayımlar yanlıştır. Duyum ve kavramların içerikleri arasındaki ilişki ise Reid tarafından *ima* kavramı vasıtasıyla açıklanmaya çalışılır.

[123] Inquiry, s. 12

4.2.Duyu ve İmleme

Duyularımız yoluyla nesnelerin kavramlarını oluşturmamızı sağlayan bu süreç, Reid'in *telkin etmek (suggestion)* dediği bir şeydir.[124] Bu süreçte Reid duyuları *imler/işaretler (signs)* olarak adlandırır. Nesnelerin nitelikleri imler olarak işlev gördüğü zaman, duyularımız tarafından ima edilmeye başlanırlar. Böylece bizler, bir duyuma sahip olduğumuzda, nesneleri niteliklerin sahipleri olarak ayırt etme noktasına geliriz. İlk olarak fark ettiğimiz şey, bu ima ilişkisinin ya da işaret ile işaret edilen arasındaki ilişkinin rastlantısal olmasıdır. Her ne kadar filozoflar bu ilişkiyi bir zorunluluk olarak düşünseler de, Reid, şu anda gerçekleşen algı sürecinin düzensizliğinin herhangi bir zorunluluk içerdiğini düşünmez. İkinci olarak, ima etmek Reid'e göre dilin pasif kavramlarındandır. İmler, imledikleri şeylerin kavramlarını ima ederler. Köpekler kelimesini düşündüğümüzde, köpek kelimesine aşina olan insanların, bir tür insan dostu olan belirli bir evcil hayvanı düşünmelerine yol açar bu.

Burada bahsedilen ima etme, her ne kadar duyudan dolayı gerçekleşen bir şey de olsa, zihnin bir gücüdür.[125] Filozoflar tarafından göz ardı edilmiş bir şeydir. Bizler ne izlenimler ne de idealar olan birçok basit kavrama sahibizdir. Aynı zamanda inancın birçok kökensel ilkesine de sahibizdir. İmadan ne anladığına ilişkin olarak Reid, sokaktan geçmekte olan bir adam örneğini ortaya atar. Bir kişi sokakta yürürken, o kişinin sokaktan geçmekte olduğuna dair belirli bir ses bize iletilir. Bu, yalnızca bir insanın sokaktan geçtiğine dair imgelemi harekete geçirmekle kalmaz, aynı zamanda buna dair bir inancı da üretir.

[124] Inquiry, s.21
[125] *A.g.y.*

Fakat burada Reid'e göre, görüldüğü üzere, ideaların birbirleri ile karşılaştırılmaları ya da uyuşmaları gibi bir şey söz konusu değildir. Bu tür karşılaştırma ya da uyuşmaların böylesi bir inancı üretmeleri de söz konusu değildir. Yine aynı şekilde, duyduğumuz sesle, bir kişinin sokaktan geçmekte olduğunu imgelememiz ve inanmamız arasında bir benzeşme yoktur. Söz konusu inancın, akıl yoluyla keşfedilmesi mümkün değildir. Duyumun böylesi bir faaliyette bulunarak bu inancı gerçekleştirmesi ise reddedilemez bir gerçekliktir.

İşaretlerin konuşulan ve yazılan dilde işaret ettikleri şeylerle olan ilişkisi de neredeyse her zaman keyfidir. Bu bağlamda da köpekler ile köpekler kelimesi arasında bir benzerlik bulunmaz. Yine bu bağlamda ''köpekler'' ''doğal işaretlerin'' aksine ''yapay bir işaret'' tir. Örneğin, yüz kızarması zihinsel süreçlerin bir tanesine işaret eder. Yüz kızarması utanma, kızgınlık ya da romantik bir durum gibi bazı olaylardan kaynaklanır. Kan vücutta harekete geçer. Bu da evrensel olarak yüz kızarmasını doğal bir işaret haline getirir. Bizler de gözlem ve deneyim yoluyla bu ilişkiyi keşfederiz.

Böylece Reid'e göre iki tür işaretten bahsetmek mümkün olabilmektedir.[126]İşaretlerden bazıları doğal, bazıları ise yapaydır. Bunlardan ilki, öncesinde işaret ettikleri nesnelerin herhangi bir kavramına sahip olmasak da bizlere o şeyleri ima edebilen işaretlerdir. İkincisi ise, daha öncesinde önsel bir deneyime sahip olmamız gereken işaretlerdir. Duyum, duyumsadığımız şeyin karşımızda varolmasının kavramına ve aynı zamanda da onun gerçekten varolduğuna imada bulunur. Burada Reid'in bahsettiği işaretlerin dil ile olan ilişkisine dikkat çekmek gerekmektedir. Keza farkına

[126] Inquiry, s.35

varılacağı üzere, işaretlerin kendi içlerinde bir dil oluşturacakları reddedilemez bir şey olacaktır.

4.3.Doğal ve Yapay Dil Ayrımı

Reid'e göre eğer dil varolmasaydı, insanlık vahşi durumundan daha ileriye hiçbir zaman gidemeyecekti. Bununla beraber, genellikle dilin vahşi insanlardan daha üstün olan ve düşünceleriyle niyetlerini soyut ve yapay işaretlerle iletebilen, akıl yürüten insanlar tarafından üretildiğinin düşünüldüğünü belirtilir. Fakat bu bir hatadır. Dilin üzerine daha büyük bir dikkat verilmeli ve daha derinden incelenmelidir. Keza dil üzerine yapılacak araştırmalar, insan doğasının ilk ilkelerinin dil ile olan bağlantısını da ortaya koyacaktır. [127]

Reid, dil kavramından, tüm insanlığın kendi düşüncelerini, arzularını vs. aktarmak adına diğer insanlarla iletişime geçmek için kullandıkları işaretleri anladığını söyler. Burada işaret etme kavramı yeniden karşımıza çıkmaktadır. Yine üstte söylediğimiz üzere bu işaretler iki türlü olabilirler. İlki, kendiliğinden bir anlama sahip olmayan işaretlerdir. Bu türden işaretler yapay işaret dediğimiz türdendirler ve bunları kullananlar tarafından anlaşma yoluyla bir anlama sahip kılınırlar. İkinci türden işaretler ise doğal işaretlerdir ve bunlar her türlü sözleşme ve anlaşmaya önceldirler. Bu tür

[127] *A.g.e.* s. 28 – 30

işaretler kendiliğinden anlamlıdırlar ve tüm insanlar kendi doğalarının yapıları vasıtasıyla bunları anlarlar.

Reid'e göre, eğer insanlık doğal bir dile sahip olmasaydı, yapay bir dili oluşturması da mümkün olmazdı. Tüm yapay diller, belirli işaretlere belirli anlamlar yükleyen sözleşme ve anlaşmaları varsayarlar. O halde bu yapay işaretlerin kullanılmasından önce söz konusu olan bir takım sözleşme ve anlaşmalardan bahsetmemiz gerekmektedir. Fakat doğal işaretler olmasaydı ne sözleşmelerden ne de anlaşmalardan bahsedebilirdik. O halde herhangi bir yapay dilden önce doğal bir dil olmak zorundadır. [128]

Bunun yanı sıra, herhangi bir dil olmadan önce insanlığın sessiz olduğunu kabul ettiğimiz gibi, vahşilerin de kendi aralarında geliştirdikleri çeşitli işaretler olduğunu da kabul etmeliyiz. Reid'e göre bu da doğal işaretlere işaret eden bir olgudur. Keza bu işaretler yapay işaretlerden önce vardırlar ve doğal dilin bir parçasıdırlar.

Doğa, insanlara belirli kavramları ve bu kavramları aktarabilecekleri belirli işaretleri sunar. Bunlara insanlar kendi çabaları ile ulaşmazlar, tıpkı kör bir kişinin renk kavramına ulaşamayacağı gibi. Doğal dilin en önemli bileşenleri olarak da Reid, sesin kipleri, jestler ve özellikleri sayar. Bunlarla herhangi bir yapay dile sahip olmayan iki kişi birbirleri ile iletişime geçebilir. Bununla beraber yapay dilin gelişmesi, doğal dilin yozlaşmasına yol açacaktır.

[128] *A.g.y.*

Burada insanlığın ilk ilkeleri dediğimiz şeyler ile bir paralellik gözlemlemekteyizdir. Eğer insanlığın kökensel yargıları olmasaydı, insanlar diğer konularda herhangi bir yargıda bulunamazlardı. Dil de tam olarak böyledir. Dil araştırması da bu bağlamda yol gösterici bir araştırmadır.

Reid'e göre şu ana kadar söylenen şeylerin hiçbiri bir filozofun ortaya koyduğu yargılar değil, daha ziyade doğanın yargılarıdır. Bu yargılar ideaların karşılaştırılmaları yoluyla elde edilmezler. Bunlar, bizlerin yapısı tarafından doğrudan teşvik edilen şeylerdirler. Doğamızın ilkeleri ile ters düşüp bunları eleştirmek ve sarsmak felsefenin değil ama ancak bir delinin yapacağı bir iş olur. Ve Reid, sağduyunun yolundan ayrılmamayı salık verir.

Sonuç

İskoç sağduyu filozofu Thomas Reid, sağduyu temelinde ortaya koyduğu düşüncelerle yaşadığı dönemde kendine has, özgün bir sistem inşa etmiştir. Reid için kendisinden önceki geleneğin temel problemi, olgusallığa dayanmayan spekülatif düşünceleri felsefenin merkezine oturtmasıdır. Aynı zamanda bu düşüncelerin yöneldiği konular sağduyunun alanına aitken, bunları felsefenin konusu haline getirmek her zaman hatalı bir tutum olacaktır. Keza böylesi bir rekabet durumunda felsefe sağduyu karşısında her zaman mağlup olacaktır. Felsefe, doğru bir yolda ilerlemek isterse, her zaman temeline sağduyuyu almak zorundadır. Fakat bu her zaman böyle olmaz ve tarihte bazı filozoflar, temel felsefe yapma biçimlerini sağduyunun alanına kadar genişletmek isterler. Reid, bu tür bir uğraşın içerisinde olan filozofların oluşturduğu sisteme ideal sistem adını verir. Bunun sonucunda da felsefe, insanlığı şüpheci bir anlayışa sürüklemeye mecbur kalır. Çünkü ideal sistemde ortaya konulan öncüllerden doğacak yegâne sonuç septik düşünceler olacaktır.

Reid'in kendi sistemini oluşturma arzusunda olmasının temeli de bu septik sisteme saldırmaktır. Septik sistem hem bizim dışımızdaki dünyanın varlığını tehlikeye atar hem de tinsel alanı tehlikeye atar. Reid, deneysel yönteme sıkı sıkıya bağlı bir filozof olarak bizim dışımızdaki dünyaya sahip çıkmaktadır. Fakat aynı zamanda Reid için önemli olan bir diğer nokta tinsel alandır. Keza dindar bir Hristiyan olan Reid için, en az dışsal dünyanın varlığı kadar tinsel dünyanın varlığı da büyük önem taşımaktadır.

Özellikle Hume'un Treatise'ini okuması üzerine Reid, kendisinin de daha önceden şüphe etmediği ideal sistemin varsayımlarına zaman içerisinde güven duymamaya başlamıştır. Bunun üzerine ise Reid, insanlığın ortak sağduyusuna dayanan bir sistem inşa etmeye çalışmıştır. Kurmak istediği sistemin yöntemi olarak Newton'un doğa felsefesine getirdiği kuralları temele almıştır. Newtoncu yöntem her ne kadar İngiliz felsefesinde birçok filozof tarafından desteklenen ve uygulanmaya çalışılan bir yöntem de olsa nihayetinde her birinin bu yöntemin ilkelerine karşıt olan öğretiler üretmeye başladığını söylemek mümkündür. Reid'in sürekli olarak öğretiler ve varsayımlar üretmekten kaçınmak istemesi ve her zaman olgusallığa dayanmak istemesi de bu yönteme olan bağlılığını göstermektedir.

Aynı zamanda Newtoncu yöntem, geleneksel kartezyen sistemin zihni bölünmez bir töz olarak konumlandırmasının karşısında durur. Özellikle Reid'in Newtoncu yöntem yorumunda zihin çeşitli yetilere sahip olan bir araştırma nesnesi haline gelir. Bu yetilerimizden bazıları bizlere doğa tarafından sunulmuştur ve gelişimleri açısından bizlerin bir şeyler yapması mümkün değildir. Bunlar insan yaşamının devamı açısından tüm insanlığa ortaktır. En ilkel insanlar ve en medeni insanlar bu yetilere ortaklaşa sahiptirler. Diğer bir takım yetilerimiz ise, doğa tarafından bizlere sunulmuş fakat gelişimleri bizlerin çabasına bırakılmıştır. Bunlar toplumsallık içerisinde, eğitimle, alışkanlık vs. gelişen yetiler olarak, birinci yetilerimizden ayrılırlar. Doğanın sunduğu birincil türden yetiler sağduyumuza işaret ederler.

Sağduyu kavramı, duyu organlarımızdan ya da duyularımızdan farklı olarak bir tür sezgisel yargılamaya işaret eder. Bu sezgisel yargılama yetisi, tüm insanlarda

bulunan bir şeydir. Bizler gündelik yaşamlarımızda yaşamlarımızın devamı adına bir takım kararlar vermek durumundayızdır. Bu kararlar, üzerine oturup uzun uzun düşünemeyeceğimiz anlık zaman dilimlerinde verilmek durumundadır. Bunu yapmamızı sağlayan yetimiz, sağduyudur. Yani sezgisel bir yargılama gücü. Bu bağlamdan bakıldığında, sağduyu kendi otoritesini gündelik yaşamda gösterir. Gündelik yaşamda bu yetimiz aynı zamanda felsefede üretilen hipotezlerin ne derece kullanışsız olduğunu da gösterir bizlere. Keza felsefenin tarih boyunca en büyük hatalarından bir tanesi sağduyunun alanına giren konulara dair akıl yürütmek olmuştur.

Reid aklın iki tür işlevi olduğunu belirtir. Bunların ilki, kendiliğinden açık gerçekliklere yönelik yargılarda bulunmaktır. Bir diğeri ise, kendiliğinden açık olmayan şeyleri bunlardan çıkarmaktır. Kendiliğinden açık olan gerçeklikler hakkında yargılarda bulunmak da sağduyunun görevidir. Reid için zihnin yargılama yetisi, bir takım sağduyu ilkelerini keşfetmemizi sağlar. Sağduyu ilkeleri, tüm insanlığa ortak olan ve doğruluğu herkes tarafından kabul edilen ilkelerdir. Bu ilkeler yalnızca araştırmalarımız açısından değil, yaşamlarımızı sürdürebilmemiz açısından da bizler için gereklidir. Bunların reddedilmesi Reid'e göre bir hata olmaktan da ötede bir saçmalık olacaktır. Bu ilkelerin neden sağduyu ilkeleri olduklarına dair, bunların apaçık olmalarından daha ötede bir kanıt göstermek istemez Reid. Keza bu ilkeler, kendilerine inanılmalarından daha ötede anlaşılamayacaklardır. Fakat doğruluklarına olan inanç herkes tarafından kabul edilecektir. Bu ilkeler de yargılama yetisi ile keşfedilirler.

Yargılama yetisi, bizim duyularımıza da eşlik eden bir şeydir. İdeal sistem düşünürleri için, duyu algısı sürecinde herhangi bir yargıdan bahsetmemiz mümkün

değildir. Çünkü Reid'e göre ideal sistem düşünürleri bu noktada apaçık bir gerçeği gözden kaçırırlar. O da şudur ki, herkes duyum esnasında karşısındaki nesnenin ve duyumunun varolduğuna inanır. Bu inanç da yargılamanın beraberinde gelir. İnanç ve yargılama ikilisinin önceliği sonralığı hakkında pek bir şey söylemek mümkün değilse de, yargılamanın zihnin anlık bir eylemi ve inancın da bu eylemin sonucu olduğunu söylememiz mümkün olabilir.

Reid'e göre bizlerin olgusallığa açılmasını sağlayan en temel yetimiz duyularımızdır. Duyularımız bizim dışımızdaki nesneleri algılamamızı sağlarlar ve yine o şeylerin varlıklarına dair bir inancı da beraberinde getirirler. Böylesi bir inanç, insanların kendi iradeleri ile oluşturabilecekleri bir şey değildir. Aynı zamanda bu inanç, duyu algısının bitiminde, üzerine düşünerek çıkarabileceğimiz bir sonuç da değildir. Bu inanç, duyumun kendisine eşlik eden ve bizim doğamız tarafından bizlere dayatılan bir şeydir. Bu inanç bizim gücümüzle ne oluşturulabilir ne de yok edilebilir. Karşımızda duyumsadığımız bir nesne olduğunda, bunun gerçekten karşımızda varolan bir nesne olduğuna inanırız. Bu nesneyi daha sonradan hatırladığımızda ise, bu nesnenin duyum anında gerçekten varolduğuna inanırız.

Fakat ideal sistem için durum pek de böyle değildir. İdeal sistem düşünürleri, ilk olarak algıyı zihnin tüm içeriğini oluşturan bir şey olarak düşünürler. Ve algıyı ikiye ayırırlar. Bunlar refleksiyon ve duyumdur. Her iki algı türü de bizim zihnimizdeki ideaları algılamamıza yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda ideal sistem için, karşımızda algıladığımız şey, gerçekten karşımızda varolan bir şey olmaktan daha ziyade, o şeye yönelik olarak bizim zihnimizde oluşmuş olan imajlar ya da imgelerdir. Bizim

zihnimizin gerçekten bizim dışımızda varolan bir nesne ile irtibata geçmesi ve böylesi bir nesnenin varolduğuna inanmamız oldukça zordur. Reid için, ideal sistemin septik düşünceye yöneltmesinin en temelinde bu görüş yatar.

Bu görüş üzerinden Berkeley maddi dünyanın varlığını reddederek geride yalnızca tinsel alanı, Hume ise tinsel alanı da reddederek geride sadece bireysel izlenimleri bırakacaktır. Berkeley için varolmanın anlamı algılamak ya da algılanmakta yatar. Algılayan zihinlerin varlığından herhangi bir şüphe duymaz Berkeley. Fakat varolması algılanmaya bağlı olan şeylerin bağımsız bir varoluşundan bahsetmek mümkün değildir. Bu noktada da dış dünya algılayan zihne bağımlı hale gelir. Hume ise daha da ileri giderek, bireysel varoluşun dahi izlenimlerin bir araya gelmesi ile varsaydığımız bir şey olduğunu ileri sürer. Tüm bu bağlamlarda bakıldığında sıradan insanların gerek dış dünyaya gerekse kendi varoluşlarına duydukları kökensel inanç, bu filozofların takipçisi oldukları sistem ile büyük bir uyuşmazlık içermektedir.

Reid için, zihnin içeriği ve düşünme nesneleri, idealar değil, nesnelerin ta kendileridir. Bu bağlamda da idea kavramı üzerine eleştiriler getiren Reid'e göre, idea muğlak anlamlarda kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Öncelikle halkın kullandığı sıradan dilde idea kavramı, düşünme edimine işaret eden bir şeydir. Fakat ideler öğretisinin düşünürlerine göre, daha önceden söylediğimiz üzere, idea kavramı düşünce nesnelerine işaret eden bir şeydir. Ve bu bağlamda da, düşüncemizin doğrudan nesneleri her zaman, şimdiki zamanda zihnimizde bulunan idealar olacaktır. Böylece idealar, hem belleğin hem de duyumun aynı anda nesneleri olabilirler. Fakat Reid'e göre, bizim mevcut şimdiki duyumumuzun nesnesi, şu anda karşımızda olan nesnenin

kendisidir. Belleğimizin nesnesi ise, önceden duyumsadığımız şeyin kendisidir. Zihnin içeriği, Reid'in felsefesinde idealar ile doldurulmaz. Zihnin içeriği, duyumsanan nesne ve hatırlanan nesne ile dolar.

Duyularımızın en temel işlevlerinden bir tanesi, karşımızda bulunan nesnelere işaret ya da ima etmeleridir. Duyularda bulunan bu işaret etme gücü, zihnimizin karşımızdaki nesneye yönelmesini sağlar. Buradaki yönelimsel içerik Reid felsefesi için çok önemlidir. Keza yönelimsellik, her zaman bir şeyin bilincinde olunması bağlamında, dış dünya ile kökensel bir ilişki kurmamıza yol açar. Bu sadece duyum için de değil, diğer tüm zihinsel yetilerimiz için geçerlidir. Duyum bu bağlamda bizde oluşan öznel izlenimler olmaktan öte, dışarıdaki nesne ve o nesnenin varlığı ile sıkı sıkıya bağlı bir şeydir.

Yine bu açıdan Reid, duyumlardaki işaret etme gücünün dilsel içeriğinin farkındadır. Dilin işaretleri ile duyuların işaretleri arasında bir paralellik vardır. Bunlar temelde doğal işaretler ve yapay işaretler olarak ikiye ayrılırlar. Doğal işaretler, tüm insanların tanıyabileceği işaretlerdir ve yine tüm insanların tanıyabileceği şeylere işaret ederler. Bu tür doğal işaretler, yapay işaretlere önceldirler. Yapay işaretler bunlar üzerinden gelişirler ve bunların üzerine kurularlar. Burada ortak olan ve doğal olan işaretler ile de Reid, tüm insanlığın ortak yargı derecelerine yine referansta bulunmaktadır. Bu işaretleri eğer tüm insanlar anlayabiliyorsa, bu demektir ki, tüm insanlarda bunları anlamlarını sağlayabilecek bir yargı yetisi bulunmaktadır.

Reid için kavrama dediğimiz şey, temel yetileriz ve sağduyu ilkeleri ile ilintili olduğu müddetçe, mantıksal bir tanıtlamadan ziyade sezgisel olarak gerçekleşir. Kavrama, tüm yetilerimize eşlik eden bir şeydir. Tıpkı yargılamanın tüm duyumlara eşlik etmesinde bahsettiğimiz gibi, kavrama diğer tüm yetilerimize eşlik eder. Bir şeyin kavramı bizde oluşmaksızın, bir şeyler üzerinde ne yargı vermemiz ne de bir başka yetimizi harekete geçirmemiz mümkün olacaktır. Kavrama yetimiz aynı zamanda tarih içerisinde mantıkçılar tarafından yalın ayrımsama olarak da tanımlanmıştır. Bu bağlamda, yalın ayrımsama, bir şeyin ona yönelik olarak herhangi bir inanç olmaksızın saf bir biçimde kavranmasıdır. Reid, bu noktaya kadar ideal sistem düşünürleri ile ortaklaşmaktadır. Fakat ayrıştıkları nokta, yalın ayrımsamanın, zihnin kendi idealarına yönelik olarak ilk işlemi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. İdeler öğretisine göre zihnin idealarına yönelik ilk faaliyeti olan yalın ayrımsama sonucunda, bilgi, inanç vs. dediğimiz şeyler oluşurlar. Bunlar, ideaların aralarındaki anlaşmalar ve anlaşmazlıklar sonucunda ortaya konulurlar.

Fakat Reid için, ideaların varlığı zaten belirsiz olan bir şeydir. Bununla beraber, zihnin kendi içeriğine yönelik olarak ilk işlemi olarak yalın ayrımsanın konumlandırılması da doğru değildir. Bundan ziyade yalın ayrımsama, bizim bir takım kökensel inançlarımızın analizi sonucunda elde edilebilir. Keza bizler, bir şeyin kavramına daha sahip olmadan önce onu algılarız. Ve daha önceden de gördüğümüz üzere, algılarımıza sürekli olarak eşlik eden ve bizde inancı doğuran yargılarımız vardır. Bu yargılar doğrultusunda doğacak olan bir inançtan kaçmamız mümkün değildir. O halde Reid'e göre, zihnin işleyişindeki sıralama ideler öğretisinde yanlış anlaşılır. İlk olarak gelen şey yalın ayrımsama değil, bizlerin kökensel inançlarıdır. Bizim kökensel

inançlarımızı oluşturan şey ise ilk olarak şeylerin yalın ayrımsamaları değil, daha ziyade şeylerin duyumsanmalarıdır.

Reid, böylece, kendi dönemindeki akıl egemenliğinde gelişen sistemlerin karşısına, duyu temelli bir felsefe inşa eder. İnsanlığın dış dünya ile olan bağlantısını koparma noktasına gelen bu akılcı anlayış, aydınlanma sürecinden itibaren, insanı doğanın tek egemeni olması noktasına getirmiştir. Fakat şeylerin egemeni olmamızdan daha ziyade, bizler şeylerle beraber var olmaktayızdır. Onlarla olan iletişimimiz, entelektüel ve seyir halinde olan bir ilişki olmaktan ötede doğrudan karşılıklı etkileşimle gerçekleşen bir iletişimdir. Fakat şeylerle olan bu ilişkimizi anlamak için, Reid'in kendisinin de eleştirdiği geleneksel felsefe oldukça yetersiz kalmaktadır. Akılcı felsefe, bizleri kendi köklerimizden koparmakta, içerisinde varolduğumuz dünyaya karşı yabancılaşmamıza neden olmaktadır.

Yine bu bağlamda Reid'in ısrarla mütevazılık çağrısında bulunması çok önemli bir noktada durmaktadır. Keza bizim ürettiğimiz öğretiler ve varsayımlar bir süre sonrasında gerçekliğin yerini alabilmekte ve bizleri bir tür fantasma ile karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu yanılgılar içerisinde, dünyada varolan insanın dünyayı anlama çabası çoğunlukla başarısız girişimler olarak kalmaktadır. Gözlem ve deney vurgusu yalnızca yönteme değil, bu açıdan bakıldığında bu mütevazı yaklaşıma da işaret etmek durumundadır. Yirminci yüzyıl düşünürlerinden Maurice Merleau-Ponty'nin "gerçeklik algıda verilmiştir" demesi ve Wittgenstein'ın "düşünme bak!" gibi şiarları, tüm bu bağlamlarda, hem gözleme ve duyuma yönelik çağrılar hem de insanlığın araştırmalarında mütevazı olmalarına yönelik uyarılar olarak okunabilir. Yine bu açıdan

Reid'in felsefesinin temellerinin çağdaş filozoflar tarafından farklı boyutlarda da olsa devam ettirildiği ve algıya hak ettiği ihtimamın ve değerin verildiğini söylemek mümkün olabilmektedir.

Keza, gerek Reid gerek Brentano gerekse Husserl ile devam eden bu yönelimsellik vurgusu da, bizleri dünya ve dünyadaki şeyler karşısında yeni bir noktaya taşımaktadır. Artık şeyleri zihnimizde idealar olarak konumlandırmayıp onlara yöneldiğimizi ve zihnimizin böylesi bir içeriğe sahip olduğunu söylemek, hem araştırmalarımızda hem de yaşamlarımızda karşımızdaki nesneye bağımlılığımızı göstermektedir.

Özet

Bu tezde İskoç Sağduyu Filozofu Thomas Reid'in geleneksel felsefeye yönelik olarak getirdiği eleştiriler ve bunların karşısına koyduğu sağduyu temelli düşünceleri incelenmiştir. Reid'in sağduyu temelli düşünceleri içerisinde algı ve duyum en önemli yeri kaplarlar. Duyu algısı dediğimiz şey, sağduyunun ilkelerine duyduğumuz koşulsuz güven doğrultusunda bizlere dışsal dünyanın inancını sunar. Bu süreç de mantıksal bir düşünme düzleminden sonra gerçekleşmez. Bu inançların yaratılması bizler için kaçınılmaz bir şeydir çünkü bizlerin doğası bunu dayatmaktadır. Thomas Reid de tüm bu bağlamlarda duyuma büyük bir önem atfetmektedir. Duyum en başta bizlerde inancı oluşturan en temel yetimizdir. Böylece Reid'in felsefesinde döneminde varolan akıl hegemonyası yerini duyuma ve duyu verilerine duyulan inanca ve insanlığın ortak ilkelerinin dolayımsız bilgisine bırakmıştır denebilir.

Abstract

In this thesis, the criticisms brought by the Scottish Common Philosopher Thomas Reid towards traditional philosophy and his common sense-based thoughts were examined. Perception and sensation occupy the most important place in Reid's common sense-based thoughts. What we call the sense of perception offers us the belief of the external world in the direction of unconditional trust in our principles of common sense. This process does not happen after a logical level of thinking. The creation of these beliefs is inevitable for us because our nature imposes it. Thomas Reid attaches great importance to the sensation in all these contexts. The sensation is the most basic ability that creates belief in us. Thus, it can be said that the reason hegemony that existed in Reid's philosophy during his period left its place to the belief in sensation and sensory data and to the direct knowledge of the common principles of humanity.

Kaynakça

- Baudart, A. & Bourgeois, B. & Dagognet, F. & Farago, F. & Goyard-Fabre, S. & D'Hondt, J. & Philonenko, A. & Russ, J., Aklın Zaferi, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, Çeviren. İsmail Yergüz, 2012
- Bennett, Richard, Learning from Six Philosophers Volume II, Oxford University Press, 2001
- Berkeley, George, Principles of Human Nature and Three Dialogues Between Hylas and Philonous, Oxford University Press, 1996
- Bow, C.B., Common Sense in the Scottish Enlightenment, Oxford University Press, 2018
- Broadie, Alexander, The Cambridge Companion to the Scottish Enligtenment, Cambridge University Press, 2003
- Copenhaver, Rebecca & Buras, Todd, Thomas Reid on Mind, Knowledge and Value, Oxford University Press, 2015
- Copleston, Berkeley – Hume, 2. Baskı, İstanbul, İdea Yayınevi, Çeviren. Aziz Yardımlı, 1998
- Copleston, Hobbes – Locke, 2. Baskı, İstanbul, İdea Yayınevi, Çeviren. Aziz Yardımlı, 1998
- Cuneo, Terence & Woudenberg, René Van, The Cambridge Companion to Thomas Reid, Cambridge University Press, 2004
- de Barry, Philipp, Thomas Reid and Scepticism His Reliabilist Response, Routledge, 2002

- Descartes, René, Aklın Yönetimi Ġçin Kurallar, 5. Baskı, İstanbul, Sosyal Yayınlar, Çeviren. Müntekim Ökmen, 2010
- Descartes, René, Metot Üzerine Konuşma, 1. Baskı, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, Çeviren. Atakan Altınörs, 2010
- Descartes, René, Meditasyonlar, 4. Baskı, İstanbul, İdea Yayınevi, Çeviren. Aziz Yardımlı, 2011
- Gallie, Roger D., Thomas Reid and 'The Way of Ideas', Kluwer Academic Publishers, 1989
- Gallie, Roger D., Thomas Reid: Ethics, Aesthetics and The Anatomy of the Self, Springer-Science+Business Media, B.V. 1998
- Haakonsen, Knud, The Cambridge History of Eighteenth-Centurt Philosophy, Cambridge University Press, 2008
- Hançerlioğlu, Orhan, Felsefe Sözlüğü, Sağduyu Maddesi sayfa. 361, 6. Baskı, Remzi Kitabevi Yayınları, 1982
- Hume, David, İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma, 2. Baskı, İstanbul, Biblos Yayınları, 2015
- Hume, David, A Treatise of Human Nature, Edited by Jonathan Bennett, 2017
- Johnston, G.A., Selections from the Scottish Philosophy of Common Sense,
- Kramer, Matthew H., John Locke and the Origins of Private Property, Cambridge University Press, 1997
- Lemos, Noah, Common Sense A Contemporary Defence, Cambridge University Press, 2004

- Locke, John, Essays Concerning Human Understanding, The Pennsylvania State University, 1999
- John, Locke, İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, 2. Basım, Ankara, Öteki Yayınevi, 2000
- McDermid, Douglas, The Rise and Fall of Scottish Common Sense Realism, Oxford University Press, 2018
- Moser, Paul K., The Oxford Handbook of Epistemology, Oxford University Press, 2002
- Nadler, Steven, A Companion to Early Modern Philosophy, Blackwell Publishers, 2002
- Newton, Isaac, Mathematical Principles, University of California Press, 1973
- Nichols, Ryan, Thomas Reid's Theory of Perception, Oxford University Press, 2007
- O'Connor, Timothy & Sandis, Constantine, A Companion to the Philosophy of Action, Blackwell Publishing, 2010
- Reed, Baron, Modern Skepticism, Bloomsbury, 2018
- Reid, Thomas, Essays on the Active Powers of Man, Edited by Jonathan Bennett, 2004
- Reid, Thomas, An Inquiry into the Human Mind, Edited by Jonathan Bennett, 2005
- Reid, Thomas, Essays on the Intellectual Powers of Man, Edited by Jonathan Bennett, 2006

- Smith, Norman Kemp, The Philosophy of David Hume, Palgrave Macmillan, 2005
- Susato, Ryu, Hume's Sceptical Enlightenment, Edinburg University Press, 2015
- Wolterstorff, Nicholas, Thomas Reid and the Story of Epistemology, Cambridge University Press, 2001
- Yaffe, Gideon, Thomas Reid's Theory of Action, Oxford Universiy Press, 2004

Makaleler

- Brooks, G.P., The Faculty Psychology of Thomas Reid, Journal of the History of the Behavioral Sciences12 (1976): 65-77
- Butts, Robert E., Hume's Scepticism, Journal of the History of Ideas, Vol. 20, No. 3 (Jun. - Sep., 1959), pp. 413-419
- Cremaschi, Sergio, The Scottish Enlightenment and Descartes' Philosophical Novel, Tel Aviv: University Publishing Projects, 2000, pp. 65-88
- Folescu, Marina, Perceiving Bodies Immediately: Thomas Reid's Insight, History of Philosophy Quarterly, Vol. 32, No. 1 (JANUARY 2015), pp. 19-36
- Folescu, Marina, Thomas Reid's View of Memorial Conception, The Journal of Scottish Philosophy 16.3 (2018): 211–226
- Gallie, Roger, https://plato.stanford.edu/entries/reid/

- Jeffreys, Harold, Scientific Method, Causality and Reality, Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 37 (1936 - 1937), pp. 61-70
- Mikaye, Teru, Isaac Newton's Scientific Method: Turning Data into Evidence about Gravity and Cosmology, Ori Belkind, Isis, Vol. 104, No. 1 (March 2013), pp. 189-190
- Pelser, Adam, Belief in Reid's Theory of Perception, History of Philosophy Quarterly, Vol. 27, No. 4 (OCTOBER 2010), pp. 359-378
- Peterkova, E., Thomas Reid and Notion of Common Sense, Ostium, roč. 11, 2015, č. 4.
- Warren, W., Common Sense, The Maine Normal, Vol. 2, No. 2 (FEBRUARY, 1868), pp. 64-66
- Wodehouse, Helen, Judgment and Apprehension, Mind, New Series, Vol. 17, No. 67 (Jul., 1908), pp. 359-367
- Wood, Paul, Thomas Reid and the Tree of the Sciences, The Journal of Scottish Philosophy, 2 (2) 2004, 119–136
- Wood, P.B., David Hume on Thomas Reid's An Inquiry into the Human Mind, On the Principles ofCommon Sense: A New Letter to Hugh Blair from July 1762, Mind, New Series, Vol. 95, No. 380 (Oct., 1986), pp. 411-416
- Woudenberg, Rene Van, Thomas Reid between Externalism and Internalism, Journal of the History of Philosophy, vol. 51, no. 1 (2013) 75–92